

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ มุ่งศึกษาทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ โดยคาดหวังว่า ผลการศึกษาค้างนี้จะเป็นแนวทางในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืน รวมถึงการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ได้มีความรู้ ความเข้าใจ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวธรรมชาติ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างมีคุณค่า ซึ่งจะเป็นส่วนผลักดันในแนวทางนโยบายของรัฐ ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว รวมถึงนักท่องเที่ยว ในเรื่องของการให้ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น และเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

ในการศึกษาค้างนี้ ผู้วิจัยจึงได้รวบรวมแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ ตำราวิชาการ วารสาร สิ่งตีพิมพ์และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเรียบเรียงเป็นหัวข้อดังนี้

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ
แนวความคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้บริโภค
แนวความคิดเกี่ยวกับระบบและการจัดการการท่องเที่ยว
แนวความคิดและความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
แนวทางในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการอุทยานแห่งชาติ
อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ

คำจำกัดความของทัศนคติ

ทัศนคติ (จิตวิทยา สุวรรณะชญ, 2527) อธิบายไว้ว่า "ทัศนคติ" หมายถึง ความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งสะท้อนออกมาโดยการแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้นหรือเหตุการณ์นั้น โดยทัศนคติจะมีโครงสร้างประกอบด้วย

3 ส่วนคือ ส่วนความเข้าใจ (Cognitive Component) ส่วนของความรู้สึก (Affective Component) และส่วนของพฤติกรรม (Behavior Component) (Robins and Coulter (1999)

ทัศนคติในความคิดเห็นของนักจิตวิทยา กล่าวว่า ทัศนคดีย่อมแสดงถึงความรู้สึก ความเข้าใจที่บุคคลนั้นมีต่อสิ่งเร้าต่างๆ ซึ่งบุคคลต้องประเมินคุณค่าของสิ่งนั้นโดยอาศัยความรู้สึกเดิมที่มีก่อนเป็นเครื่องมือช่วย อาจเป็นความเชื่อ (Belief) ความคิดเห็น (Opinion) ความรู้สึก (Feeling) ของบุคคลแต่ละคนไปที่อาจสนับสนุนการแสดงออก หรือความชอบไม่ชอบต่อสิ่งนั้นสิ่งนี้ จึงเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อ ความรู้สึกที่ตนมีออกมา

ทัศนคติ (เสรี วงษ์มณฑา, 2541.) เป็นความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ที่มีต่อบุคคลสิ่งของ หรือความคิด ทัศนคติที่เป็นสิ่งที่จะชักนำบุคคลให้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งนักการตลาด จำเป็นต้องใช้เครื่องมือการตลาดเพื่อกำหนดทัศนคติที่ดีต่อผลิตภัณฑ์ หรือชักนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติในทางบวกต่อผลิตภัณฑ์ซึ่งจะมีผลชักนำให้เกิดพฤติกรรมการซื้อสินค้า

ทัศนคติ (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2543) ให้ความหมายว่า ทัศนคติ (Attitude) หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลต่างๆ อันเป็นผลเนื่องมาจากการเรียนรู้ ประสบการณ์ และเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งต่างๆ ไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นไปในทางสนับสนุนหรือทางต่อต้านก็ได้

ทัศนคติ ในแนวความคิดของ Shaw and Wright (1976) อธิบายว่า ความรู้สึกทางจิตใจของบุคคล เนื่องจากการเรียนรู้ตลอดจนประสบการณ์ ซึ่งกระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรมไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่งในการตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือจินตนาการต่างๆ ที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง

ลักษณะของทัศนคติ (Attitude)

1. ลักษณะของทัศนคติ (Attitude) (วุฒิ พงศ์ชัชวาล, 2533) ได้สรุปลักษณะของทัศนคติ ไว้ดังนี้

- 1.1 ทัศนคติเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล
- 1.2 ทัศนคติเป็นสภาพทางจิตใจที่มีอิทธิพลต่อความคิดและพฤติกรรมของบุคคล
- 1.3 ทัศนคติมีความหมายอ้างอิงถึงบุคคล เหตุการณ์ หรือสิ่งของ คือ ทัศนคติเกิดจากสิ่งที่มีอยู่หรือเกิดขึ้น ซึ่งสามารถอ้างอิงได้

1.4 ทักษะมีลักษณะมีลักษณะมั่นคงถาวรคงยากแก่การเปลี่ยนแปลงได้ในระยะเวลาอันจำกัด เนื่องจากทัศนคติเกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ที่บุคคลสะสมมาเป็นระยะเวลานาน หากจะเปลี่ยนแปลงได้จำเป็นต้องใช้ระยะเวลาและกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง

คำว่า Attitude ภาษาไทยมีหลายคำ เช่น ทัศนคติ เจตคติ ท่าทีความรู้สึก แต่ในความหมายของศัพท์ คือ ความพร้อมที่จะปฏิบัติ (Readiness to Act) ถ้าเรามีท่าทีความรู้สึกหรือทัศนคติในเชิงบวก เราย่อมปฏิบัติออกมาในทางบวก แต่ถ้าเรามีท่าทีความรู้สึกในเชิงลบ เราก็จะปฏิบัติออกมาในทางลบ ทัศนคติจึงมีลักษณะ

1.1 ทัศนคติเชิงบวก (Positive Attitude) การปฏิบัติออกมาในเชิงบวก (Act Positively)

1.2 ทัศนคติเชิงลบ (Negative Attitude) การปฏิบัติออกมาในเชิงลบ (Act Negatively)

2. พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากทัศนคติ มีขั้นตอนดังนี้

K = Knowledge เป็นการเกิดความรู้ เช่น ทราบไหมว่าสินค้าชิ้นนี้ขายที่ใด ภาพยนตร์เรื่องนี้ฉายที่ใด ร้านอาหารชื่อดังอยู่ที่ใด เมื่อเราทราบ ขั้นตอนต่อไปขอพฤติกรรม คือ

A = Attitude เป็นการเกิดทัศนคติ เมื่อเกิดความรู้ในขั้นตอนต่อมาจะเกิดความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบ เช่น ทราบว่า มัคคุเทศก์คนนี้จะเข้ามาทำหน้าที่นำเที่ยวชอบหรือไม่ ซึ่งความรู้ (Knowledge) และทัศนคติ (Attitude) จะส่งผลไปที่การกระทำ (Practice)

P = Practice เป็นการเกิดการกระทำ หลังจากที่เกิดความรู้และทัศนคติแล้ว ก็จะเกิดการกระทำ เช่น ไปซื้อโปรแกรมท่องเที่ยวหรือไปซื้อตัวเครื่องเล่นสโนว์บอร์ด เป็นต้น

2.1 ทัศนคติที่มีต่อสิ่งหนึ่ง คำว่า สิ่งหนึ่ง (Object) ในความหมายของทัศนคติที่มุ่งสู่ผู้บริโภคจะสามารถตีความอย่างกว้างว่า ประกอบด้วย แนวความคิดการบริโภคเฉพาะอย่าง หรือแนวความคิดที่สัมพันธ์กับการตลาด เช่น ผลิตภัณฑ์ ชนิดของผลิตภัณฑ์ ตราสินค้า บริการ ความเป็นเจ้าของ การใช้ผลิตภัณฑ์ การโฆษณา ราคา สื่อกลาง หรือผู้ค้าปลีก

2.2 ทัศนคติเป็นเรื่องของสิ่งสะสมในสมองที่ได้เรียนรู้มา (Attitude are a Learned Predisposition) สิ่งที่มีสมองสะสมมา ได้แก่ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม มีการตกลงกันว่าทัศนคติมีการเรียนรู้ได้ ซึ่งหมายความว่า ทัศนคติเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ เป็นผลจากประสบการณ์โดยตรงเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ ข้อมูลที่ได้รับจากบุคคลอื่นและการเปิดรับจากสื่อมวลชน

2.3 ทศนคติไม่เปลี่ยนแปลงมีแนวโน้มจะคงเส้นคงวา (Attitude have Consistency) คือ ทศนคติในทุกๆ เรื่องมีความสอดคล้องกันเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่น ถ้าเชื่อเรื่องความอิสระเสรีก็จะไม่ชอบให้ใครบังคับ และเมื่อใดก็ตามที่ทศนคติเกิดความไม่สอดคล้องกันเขาจะเกิดความหงุดหงิดถ้าไม่เกิดความหงุดหงิดพฤติกรรมกับทศนคติต้องสอดคล้องกันและมีผลต่อจิตใจมาก ลักษณะของทศนคติก็คือความสอดคล้องกับพฤติกรรมที่แสดงออกแม้ว่าจะมีแนวโน้มคงที่แต่ทศนคติไม่จำเป็นต้องถาวรเสมอไปสามารถเปลี่ยนแปลงได้

3. ทศนคติเกิดขึ้นภายใต้สภาวะแวดล้อม (Attitude Occur Within a Situation) ทศนคติเกิดขึ้นภายใต้เหตุการณ์ และสถานการณ์ที่สิ่งแวดล้อมถูกกระทบโดยสถานการณ์ (Situation) หมายถึง เหตุการณ์หรือโอกาสซึ่งมีลักษณะเฉพาะด้านเวลา มีอิทธิพลต่อความสัมพันธ์ระหว่างทศนคติและพฤติกรรมสถานการณ์เฉพาะอย่างอาจเป็นสาเหตุทำให้ผู้บริโภคมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องกับทศนคติได้

แหล่งอิทธิพลซึ่งมีผลต่อการกำหนดทศนคติ

การกำหนดทศนคติต่อบุคคล สิ่งของ หรือความคิดใดความคิดหนึ่งนั้น ได้รับอิทธิพลจากสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

1. ประสบการณ์โดยตรงและประสบการณ์ในอดีต (Direct and Past Experience) ทศนคติที่ต่อผลิตภัณฑ์ จะได้รับอิทธิพลโดยตรงจากประสบการณ์ในการใช้ผลิตภัณฑ์นั้น ตัวอย่างการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ถือว่าเป็นประสบการณ์โดยตรงของผู้บริโภค ดังนั้น แม้นักการตลาดจะใช้เครื่องมือสื่อสารการตลาดที่อ้างผลิตภัณฑ์ยอดเยี่ยมเท่าใดก็ตาม แต่เมื่อผู้บริโภคได้ทดลองใช้ด้วยตัวเอง แล้วพบว่าผลิตภัณฑ์มีปัญหาผู้บริโภคก็จะไม่ซื้อสินค้าชิ้นนี้อีก

2. อิทธิพลจากครอบครัวและเพื่อน (Influent of Family and Friends) ครอบครัวและเพื่อนเป็นแหล่งสำคัญต่อการสร้างค่านิยม และความเชื่อถือของบุคคล ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อและการใช้สินค้าโดยเฉพาะในวัยเด็กและวัยรุ่น

3. การตลาดเจาะจง (Direct Marketing) เป็นวิธีการซึ่งนักการตลาดใช้เครื่องมือสื่อสารการตลาดเจาะกลุ่มเป้าหมายส่วนเล็ก เพื่อให้เกิดการตอบสนองที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการซื้อ เช่น การใช้จดหมายตรง โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น เครื่องมือนี้จะช่วยให้นักการตลาดสามารถกำหนดกลยุทธ์ได้เหมาะสมกับความต้องการของแต่ละบุคคล และสามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายและเกิดผลกระทบ (Impact) ได้ดีกว่าการตลาดมวลชน

4. การเปิดรับต่อสื่อมวลชน (Exposure to Mass Media) สื่อมวลชนต่างๆ เช่น การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ ผ่านสื่อโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ สื่อเหล่านี้เป็นแหล่งข้อมูลที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทัศนคติ

แหล่งข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับทัศนคติของผู้บริโภค

(Formation of Consumer Attitude) (เลวี วรชัณณทา, 2541.) มีดังนี้

1. ความรู้ (Knowledge) ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้จากการอ่าน การได้ยินได้ฟังข้อมูลข่าวสาร การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ต่างๆ

2. ประสบการณ์ส่วนตัวของผู้บริโภค (Personal Experience) สิ่งที่เป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในแง่ของการใช้หลักประสบการณ์ส่วนตัวของผู้บริโภคนั้น คือ นักการตลาดสามารถใช้การโฆษณา (Advertising) การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) จูงใจให้คนซื้อสินค้าอย่างไรก็ได้ แต่ในแง่ของประสบการณ์ขั้นสุดท้ายแล้วนั้นขึ้นอยู่กับผู้บริโภคว่ามีความพึงพอใจในสินค้าที่ซื้อไปหรือไม่ ถ้าผู้บริโภคมีความพึงพอใจจะมีทัศนคติที่ดีต่อสินค้า แต่ถ้าผู้บริโภคไม่เกิดความพึงพอใจในสินค้าก็จะทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีกับสินค้า

3. ทัศนคติที่เกิดจากอิทธิพลของผู้ทรงคุณวุฒิ (External Authorities Effect Attitude Formation) บางครั้งการตัดสินใจของผู้บริโภคที่จะซื้อหรือไม่ซื้อสินค้าอาจจะฟังจากคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ เช่น นักการเมือง นักวิชาการ แพทย์ พยาบาล นักแสดง เป็นต้น ซึ่งจากอิทธิพลเหล่านี้ทำให้การตลาดมีผู้แสดง (Presenter) มาเป็นผู้ที่นำเสนอสินค้าของบริษัท

4. ทัศนคติที่เกิดจากอิทธิพลของบุคคลอื่นที่มีความสำคัญกับชีวิต (Significance Other Effect Attitude Formation) บุคคลที่มีความสำคัญกับชีวิตคนเรามากเป็นพ่อแม่ สามี ภรรยา บุตร ซึ่งทัศนคติที่เกิดจากปัจจัยข้อนี้เปลี่ยนแปลงไปตามช่วงอายุ เช่น ถ้าอยู่ในวัยหนุ่มสาวบุคคลที่มีความสำคัญกับชีวิต คือ คู่รัก แต่ถ้าอยู่ในวัยผู้ใหญ่บุคคลที่มีความสำคัญกับชีวิตอาจเป็นลูก เป็นต้น

5. การได้รับวัฒนธรรมของสังคม (Cultural Effect on Attitude Formation) แต่ละประเทศจะมีลักษณะของวัฒนธรรมที่แตกต่าง เช่น สิ่งที่คนไทยชอบชนชาติอื่นอาจจะชอบหรือไม่ชอบก็ได้ เพราะต่างก็เติบโตมาจากวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของวัฒนธรรมไม่ได้มีเพียงแค่วัฒนธรรมระดับชาติ (National Culture) เท่านั้น แต่อาจเกิดขึ้นในวัฒนธรรมกลุ่มย่อย (Subculture) ซึ่งบางครั้งอาจมีความสำคัญยิ่งกว่าวัฒนธรรมระดับชาติ (National Culture) เช่น สิ่งที่ยุวชนชอบ ผู้ใหญ่อาจไม่ชอบ ดังนั้นนักการตลาดจะต้องเข้าใจถึงวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเพื่อนำไปกำหนดกลุ่มเป้าหมาย (Target Group) ขององค์การได้อย่างถูกต้อง

แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมผู้บริโภค

พฤติกรรมของผู้บริโภค (Consumer Behavior) (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2541.) หมายถึง การกระทำของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการได้รับและการใช้สินค้าหรือการบริการทางเศรษฐกิจ รวมถึงกระบวนการตัดสินใจที่เกิดขึ้นก่อน ระหว่าง และหลังที่เป็นตัวกำหนดการกระทำต่าง ๆ ขึ้น

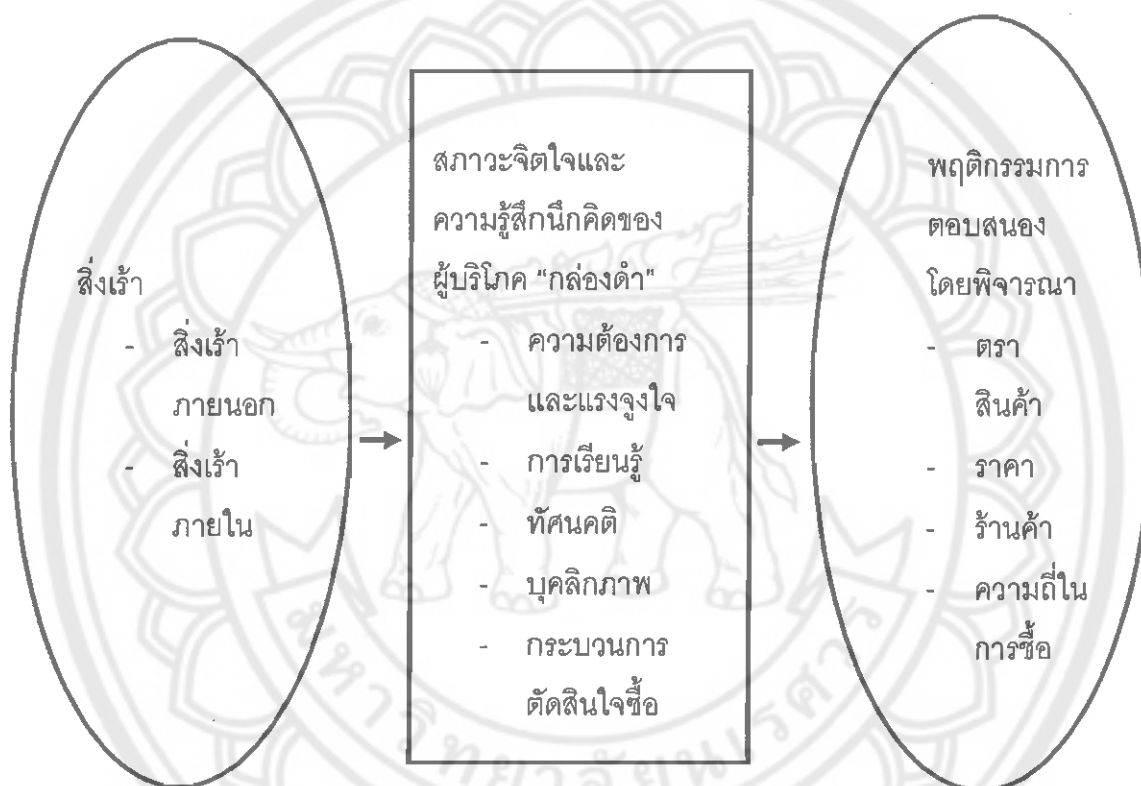
จากความหมายของ พฤติกรรมผู้บริโภสดังกล่าวนี้อาจแยกพิจารณาการกระทำได้ 3 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมผู้บริโภค คือ

1. การแสดงออกและการกระทำของแต่ละบุคคล บุคคลแต่ละคนจะมีการกระทำต่างๆ ซึ่งเป็นการแสดงออกในด้านพฤติกรรมผู้บริโภค ได้แก่ การเดินทางไปซื้อสินค้า การเปิดวิทยุหรือโทรทัศน์ การอ่านหนังสือพิมพ์ การสนทนากับเพื่อน การสอบถามจากผู้ขาย อื่น ๆ
2. การได้รับหรือได้มาซึ่งสินค้าหรือบริการ และการใช้สินค้าหรือบริการทางเศรษฐกิจ ผู้บริโภคทุกคนที่ดำรงชีวิตอยู่ทุกวันนี้ต้องมีการได้รับและใช้สินค้าหรือบริการ การได้รับสินค้าหรือบริการก็หมายถึง การซื้อสินค้านั่นเอง และยังรวมถึงการได้รับสินค้าหรือบริการโดยที่ไม่ได้ซื้อโดยตรง เช่น เด็กทารกได้ของเล่นโดยที่พ่อแม่เป็นผู้ซื้อมาให้
3. กระบวนการตัดสินใจ ผู้บริโภคจะซื้อสินค้าได้นั้นจะต้องผ่านขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจ ได้แก่ การตระหนักถึงปัญหา การค้นหา การประเมินผลทางเลือก การเลือกหรือการซื้อสินค้าและผลที่ได้จากการซื้อสินค้า

การศึกษาด้านพฤติกรรมผู้บริโภคจึงมุ่งที่จะอธิบายถึงสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมของผู้บริโภค การแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนหาวิธีปรับเปลี่ยนหรือหาทางแก้ปัญหาพฤติกรรมของมนุษย์ที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งก็สอดคล้องกับการศึกษาถึงพฤติกรรมของผู้บริโภค กล่าวคือเป็นการศึกษาถึงสาเหตุของการมีพฤติกรรมผู้บริโภค การซื้อของผู้บริโภคเกิดจากสาเหตุใด ได้แก่ สาเหตุด้านเหตุผล สาเหตุด้านจิตใจหรืออารมณ์ พฤติกรรมที่แสดงออกเพื่อตอบสนองความต้องการเป็นอย่างไร และหาวิธีปรับเปลี่ยนหรือหาทางแก้ปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นจากการแสดงออกที่เป็นพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ของผู้บริโภค เช่น ความไม่ชอบการต่อต้านมาเป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์ เช่น หันมาชอบ สนับสนุน และสนใจ โดยอาศัยการใช้ข้อมูลข่าวสาร การให้บริการที่ดี ให้สอดคล้องและผสมผสานในการสร้างการโน้มน้าว

รูปแบบพฤติกรรมผู้บริโภค

ไม่ว่าผู้บริโภคจะอยู่ในตลาดผู้บริโภคหรือตลาดอุตสาหกรรม หรือผู้บริโภคในตลาดบริการ ก่อนที่ผู้บริโภคจะกระทำการตัดสินใจซื้อผลิตภัณฑ์นั้น จะมีปัจจัยและขั้นตอนที่ใช้พิจารณาอย่างเป็นลำดับและมีความซับซ้อนแตกต่างกันตามเงื่อนไขของผู้บริโภค และจุดมุ่งหมายในการซื้อ ดังแสดงรูปแบบของพฤติกรรมของผู้บริโภคพื้นฐาน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2541.)

ภาพ 2 แสดงถึงรูปแบบพฤติกรรมผู้บริโภค

1. สิ่งเร้า (Stimulus) คือ วัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์ต่างๆ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลอื่น

1.1 สิ่งเร้าภายใน (Internal Stimulus) คือ สิ่งเร้าที่เกิดจากความต้องการทางกายภาพ เช่น ความหิว กระหาย ความต้องการทางกายภาพ ความกลัว ความรัก เป็นต้น สิ่งเร้าภายในนี้จะเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้ผู้บริโภคแสดงพฤติกรรมต่างๆ ภายในสภาวะแวดล้อมหนึ่งๆ จากการศึกษาพบว่ายิ่งผู้บริโภคได้เรียนรู้มากขึ้นการตอบสนองสิ่งเร้าภายในจะมีอิทธิพลลดลงโดยมีกรอบและเงื่อนไขทางสังคมเป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตการแสดงพฤติกรรมตอบสนองมากขึ้น

1.2 สิ่งเร้าภายนอก (External Stimulus) คือ สิ่งเร้าที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อการสัมผัสทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ หู ตา คอ จมูก และการสัมผัส ซึ่งสิ่งเร้าภายนอกนี้มักเกิดจากการดำเนินกลยุทธ์การตลาดของกิจการในด้านผลิตภัณฑ์ ราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาด รวมทั้งอาจเกิดจากสภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจ กฎหมาย ที่จะมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้บริโภคจำสภาวะแวดล้อมนั้น

2. สภาวะจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภค “กล่องดำ” (Black Box) โดยปกติแล้วผู้บริหารงานขาย และนักการตลาดมักไม่เข้าใจในจิตใจและความรู้สึกของผู้บริโภคแต่ละคนทุกๆ อย่างว่า ผู้บริโภคต้องการผลิตภัณฑ์อะไร อย่างไร ทำให้มีการเปรียบเทียบจิตใจผู้บริโภคเป็นกล่องซึ่งยากที่จะเข้าใจอย่างแน่ชัดคือมีสีดำ แต่อย่างไรก็ตามนักการตลาดจะต้องพยายามเข้าใจกล่องดำนี้ ดังนั้น นักการตลาดจึงต้องคาดการณ์กล่องดำนั้นบรรจุอะไรไว้บ้างเพื่อที่จะเสนอผลิตภัณฑ์ที่จะตอบสนองความต้องการตามสภาวะจิตใจและความรู้สึกนึกคิดของผู้บริโภคได้อย่างแท้จริง พฤติกรรมการซื้อสินค้าได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายใน (ปัจจัยด้านจิตวิทยา) และปัจจัยภายนอก (ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม) ปัจจัยด้านสังคมที่สำคัญ ที่จะกำหนดพฤติกรรมการเรียนรู้ของบุคคล ประกอบด้วย ครอบครัว เพื่อน ชั้นสังคม วัฒนธรรมและวัฒนธรรมกลุ่มย่อย

2.1 ปัจจัยเฉพาะบุคคล (Individual) เป็นลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางสรีระ เช่น สูง ต่ำ ดำ ขาว อ้วน ผอม สุขภาพดี สุขภาพไม่ดี หรือปัจจัยทางด้านจิตวิทยา ได้แก่ ความต้องการ แรงจูงใจ บุคลิกภาพ ทัศนคติ ความคิดเห็น ค่านิยม โลกทัศน์ ประสบการณ์ต่างๆ ที่เคยเรียนรู้มา

2.2 ครอบครัว (Family) เป็นสังคมแรกที่มีอิทธิพลต่อบุคคล ผู้ที่มีความสำคัญมากในครอบครัวคือ พ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูอบรม สั่งสอน จึงมีอิทธิพลต่อการกำหนดค่านิยมพื้นฐาน (Basic Values) ทัศนคติ (Attitude) โลกทัศน์ (World Views)

2.3 เพื่อน (Friends) เมื่อโตขึ้นเด็กต้องเข้าโรงเรียน ดังนั้นเพื่อนที่โรงเรียน เพื่อนบ้าน และเพื่อนในมหาวิทยาลัย ซึ่งมีอิทธิพลต่อการกำหนดค่านิยมในการแสดงออก (Expressive Values) ทัศนคติ (Attitudes) และพฤติกรรมที่ยอมรับได้ (Acceptable) ของบุคคล

2.4 สังคม (Social Class) ชั้นสังคมระดับสูง ระดับกลาง และระดับต่ำ ทั้งที่เป็นชั้นสังคมในระดับเดียวกัน หรือต่างระดับกันถือว่ามีอิทธิพลทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการกำหนดรูปแบบในการดำเนินชีวิต (Lifestyle) ของบุคคลและการกำหนดบรรทัดฐาน (Norm) ของพฤติกรรมเดียวกัน

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่ออิทธิพลของกลุ่มอ้างอิง ปัจจัยที่ถือว่าทำให้กลุ่มอิทธิพล (Reference Group) มีอำนาจเหนือผู้บริโภค มีดังนี้

1. ข้อมูลและประสบการณ์ของกลุ่มอ้างอิง (Information and Experience of The Reference Group) การที่นักการตลาดจะเลือกใช้ใครเป็นกลุ่มอ้างอิงนั้น ต้องถือว่าบุคคลดังกล่าวมีข้อมูลและประสบการณ์ในการใช้สินค้า
2. ความเชื่อถือ การดึงดูดใจ และอำนาจของกลุ่มอ้างอิง (Credibility, Attractiveness and Power of The Reference Group) นักการตลาดจะใช้ใครเป็นกลุ่มอ้างอิงนั้นต้องถือว่าบุคคลนั้นต้องมีความน่าเชื่อถือ สามารถจูงใจกลุ่มเป้าหมาย และมีอิทธิพลเหนือกลุ่มเป้าหมายได้
3. ความเด่นเห็นชัดของผลิตภัณฑ์ (Conspicuous of The Product) อิทธิพลของกลุ่มอ้างอิงเกิดจากความเด่นชัดของผลิตภัณฑ์ ซึ่งเกิดจากการรับรู้ของผู้บริโภคว่าสมาชิกของกลุ่มอ้างอิงของเขาใช้สินค้าอะไร มีพฤติกรรมการบริโภคอย่างไร ยิ่งสินค้าที่ใช้มีความเด่นชัดเท่าใด การสร้างอิทธิพลเหนือสมาชิกของกลุ่มก็ยิ่งมีมาก

ลักษณะของนักท่องเที่ยว (จริญญา เจริญสุขใส, 2544.) สามารถบอกพฤติกรรมการเดินทางและการเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ซึ่งจำแนกตามลักษณะของเพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ สถานภาพสมรส และถิ่นพำนัก

1. เพศ นักท่องเที่ยวชายเป็นกลุ่มที่เดินทางได้ตามลำพังหรือเดินทางมาเป็นกลุ่มและไปแทบทุกแหล่งท่องเที่ยว และมักทำกิจกรรมการท่องเที่ยวหลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นธรรมชาติ ความตื่นเต้น ความสนุกสนานและบันเทิง เป็นต้น นักท่องเที่ยวหญิงมักเดินทางมาเที่ยวกับเพื่อนหรือบริษัทนำเที่ยว โดยมักจะเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่มีความปลอดภัยและสามารถเดินทางได้สะดวก นักท่องเที่ยวหญิงชอบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการจับจ่ายซื้อสินค้าหรือของที่ระลึกรวมอยู่ด้วย
2. อายุ บุคคลที่มีอายุแตกต่างกันก็จะมีความสามารถในการเดินทางได้แตกต่างกัน กล่าวคือ

2.1 กลุ่มวัยเด็ก ช่วงอายุต่ำกว่า 15 ปี เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถเดินทางได้ตามลำพัง หากเดินทางท่องเที่ยวมักจะมากับพ่อแม่ หรือโรงเรียน กิจกรรมการท่องเที่ยวจะเน้นการศึกษา ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2 กลุ่มวัยรุ่น 15 – 24 ปี เป็นวัยที่กำลังศึกษาอยู่ หรือเพิ่งจบการศึกษาจึงยังไม่มีทุนทรัพย์ในการเดินทางด้วยตนเอง วัยรุ่นกลุ่มนี้ชอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย ทำทลายความสามารถและความตื่นเต้น

2.3 กลุ่มวัยทำงานตอนต้น ช่วงอายุ 25 – 34 ปี เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการจ่ายสูง เพราะมีรายได้เป็นของตนเอง ลักษณะกิจกรรมท่องเที่ยวที่เลือกก็ยังสามารถทำได้หลากหลายตามความสนใจเพราะสุขภาพแข็งแรง เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษาศิลปวัฒนธรรมหรือชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น กลุ่มวัยนี้มักมีการเดินทางมากกว่าวัยอื่นๆ

2.4 กลุ่มวัยทำงานตอนกลางและตอนปลาย ช่วงอายุ 35 – 44 ปี และ 45 – 54 ปี เป็นกลุ่มที่มีการเดินทางค่อนข้างสูง เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและเพื่อเข้าร่วมสัมมนาหรือเจรจาธุรกิจ เพื่อประกอบกับฐานะทางการเงินที่ค่อนข้างมั่นคงแล้ว

2.5 กลุ่มวัยเกษียณ ช่วงอายุ 55 ปี ขึ้นไป เป็นกลุ่มที่มีเวลาในการท่องเที่ยวมาก เพราะไม่มีภาระงานที่ต้องรับผิดชอบแล้ว หากสุขภาพเอื้ออำนวย กลุ่มนี้จะเดินทางท่องเที่ยวแบบประหยัดแต่ไม่เร่งรีบ กิจกรรมการท่องเที่ยวมักเน้นกิจกรรมเชิงศิลปวัฒนธรรมและศาสนา

3. อาชีพ กลุ่มบุคคลที่ทำงานในระดับผู้บริหาร ตัวแทนขาย หรือกลุ่มนักวิชาชีพที่มีการติดต่อระหว่างประเทศ จะมีโอกาสเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ

4. ระดับการศึกษา โดยส่วนใหญ่บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูงมักจะมีอาชีพและรายได้ดี ส่งผลให้เดินทางได้บ่อยครั้ง นอกจากนี้ระดับการศึกษายังเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของนักท่องเที่ยว ด้วยสมมติฐานว่าการศึกษาสูงมักจะเป็นผู้ที่มีความคิดและแสดงออกถึงทัศนคติและพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ดี เช่น มีแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เป็นต้น

5. ระดับรายได้ บุคคลที่มีรายได้สูงย่อมมีโอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวได้ระยะไกลและบ่อยครั้งกว่าบุคคลที่มีรายได้ต่ำกว่า โดยทั่วไปกลุ่มรายได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มรายได้สูง กลุ่มรายได้ปานกลาง และกลุ่มรายได้ต่ำ ซึ่งช่วงรายได้ที่จะกำหนดระดับฐานะนั้นขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจและระดับค่าครองชีพของแต่ละประเทศ

6. สถานภาพสมรส บุคคลโสดจะมีโอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวได้บ่อยครั้งและพักค้างแรมได้ยาวนานกว่ากลุ่มที่แต่งงานแล้ว เนื่องจากสามารถตัดสินใจได้เพียงลำพังและไม่มีภาระทางครอบครัวที่ต้องดูแลมาก ในขณะที่กลุ่มแต่งงานแล้วมักจะเดินทางเป็นครอบครัวหรือไปเป็นคู่ซึ่งมีผลต่อการทำกิจกรรมท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับระบบและการจัดการการท่องเที่ยว

แนวคิดและหลักการในการจัดการท่องเที่ยว (มนัส สุวรรณ และคณะ, 2541.) ได้ให้แนวคิดโดยต้องพิจารณาการจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบและบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ต้องพิจารณาระบบย่อย และองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว บทบาทหน้าที่ของแต่ละองค์ประกอบและความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบเหล่านั้น รวมถึงการพิจารณาสภาพแวดล้อมของระบบการท่องเที่ยวด้วย

ระบบการท่องเที่ยวที่สำคัญจำแนกได้เป็น 3 ระบบ ดังนี้ คือ

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจน ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว
2. การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Services) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ
3. การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing) เป็นส่วนของความต้องการในการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และประชาชนในพื้นที่ ซึ่งหมายรวมถึง กิจกรรม รูปแบบหรือกระบวนการการท่องเที่ยว

นอกจากหลักการในการจัดการท่องเที่ยวซึ่งกล่าวในเบื้องต้นแล้วแนวทางการบริหารและจัดการการท่องเที่ยว ยังสามารถนำมาวิเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวได้ อันประกอบไปด้วย

1. แนวทางการบริหารและการจัดการ
2. แนวทางการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
3. แนวทางการบริหารและการจัดการด้วยสวัสดิภาพและความปลอดภัย
4. แนวทางการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น
5. แนวทางการให้ประชาชน กลุ่ม และองค์กรอื่นมีส่วนร่วม

การท่องเที่ยวในส่วนต่างๆ นั้นมีองค์ประกอบมากมายที่มีบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกัน เช่น ลักษณะทางกายภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว ภูมิอากาศ ชุมชน กิจกรรมทางกายภาพทางเศรษฐกิจอื่นๆ ในพื้นที่ ระบบนิเวศ ป่าไม้ แหล่งน้ำ และอากาศ ตลอดจนการบริหารและการจัดพื้นที่ท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อมนอกระบบเหล่านี้ อาจส่งผลกระทบต่อ การท่องเที่ยว ได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม จำเป็นต้องจัดให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกันทั้ง ความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้อง ได้แก่ สถานที่ดึงดูดใจ (Attraction) การขนส่งที่เป็นระบบ (Transportation) การจัดการกับข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ

(Information) การประชาสัมพันธ์ (Public Relations) โฆษณา (Promotion) และการให้บริการที่ดี (Service) ซึ่งจะต้องสามารถบริหารจัดการให้ทุกส่วนมีความสอดคล้องและดำเนินอยู่ได้

องค์ประกอบด้านการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

การให้บริการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวจำเป็นต้องคำนึงถึงผู้รับบริการหรือนักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และอีกด้านหนึ่งมักจะถูกมองข้ามซึ่งเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการให้บริการ นั่นคือการบริหารจัดการองค์ประกอบต่างๆ ของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) ที่พักแรม (Accommodation) อาหารและเครื่องดื่ม (Food & Beverage) แหล่งท่องเที่ยว (Attractions) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activity) หรือนันทนาการ (Recreation) สิ่งอำนวยความสะดวกและการให้บริการ สิ่งแวดล้อมและความปลอดภัย การตลาด และการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น รวมถึงการจัดการโครงสร้างพื้นฐานภายในแหล่งท่องเที่ยว (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2546.) ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้

1. ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกประเด็นหนึ่งที่จะทำให้นักท่องเที่ยวตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว การเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวต้องอาศัยการคมนาคมขนส่งที่มีความสอดคล้องกับแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ การคมนาคมขนส่งเป็นการเคลื่อนย้ายผู้โดยสารและสิ่งของจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งด้วยพาหนะขนส่ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการท่องเที่ยว การคมนาคมเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสะดวก รวดเร็ว และปลอดภัยย่อมส่งผลดีต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

2. ที่พักแรม (Accommodation) หมายถึง การประกอบธุรกิจการขายบริการที่พักเพื่อคนเดินทางหรือนักท่องเที่ยวที่ต้องพักค้างคืน ซึ่งอาจมีบริการอาหารและเครื่องดื่มไว้บริการด้วย ที่พักแรมสำหรับนักท่องเที่ยวแบ่งออกได้หลายประเภท เช่น โรงแรม (Hotel) โมเต็ล (Motel) บ้านแบ่งให้เช่า / โฮมสเตย์ (Bed and Breakfast / Home Stay) รีสอร์ท (Resort) เกสต์เฮาส์ (Guesthouse) ที่พักสำหรับเยาวชน (Youth Hostel) สถานที่พักกลางแจ้ง (Camp Grounds) เป็นต้น

3. อาหารและเครื่องดื่ม (Food & Beverage) การประกอบธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่มสำหรับคนเดินทาง นักท่องเที่ยว หรือประชาชนทั่วไป โดยที่ผู้บริโภคสามารถรับประทานอาหารภายในสถานที่ให้บริการ หรืออาจนำไปรับประทานที่อื่นได้ หลักสำคัญในการให้บริการนักท่องเที่ยว คือ ความสะอาด ถูกหลักอนามัย ราคาเหมาะสม และบริการมีคุณภาพ การบริการ

อาหารและเครื่องดื่มมีหลายประเภท เช่น ภัตตาคาร ศูนย์อาหาร ร้านอาหารจานด่วน ร้านอาหาร
พื้นเมือง ร้านอาหารนานาชาติ ร้านอาหารทะเล ตลาดใต้ร่ม เป็นต้น

4. กิจกรรมท่องเที่ยว / นันทนาการ (Activity / Recreation) เป็นการให้บริการเพื่อ
ความบันเทิง และสนุกสนาน เพลิดเพลินสำหรับนักท่องเที่ยว สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง
นิเวศ แบ่งออกเป็น 3 หมวด รวม 19 กิจกรรม (ศักดิ์ชาย พัทธกษัตริย์, 2544.)

4.1 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบเข้มข้น ได้แก่ การเดินป่า การศึกษา
ธรรมชาติ การส่องสัตว์ ดูนก การเที่ยวถ้ำ น้ำตก การตั้งแคมป์ การขี่ม้า การนั่งช้าง การดำน้ำดู
ปะการัง การล่องแพ ล่องเรือยาง และการพายเรือ (เรือแคนู คายัค เรือใบ กระดานโต้คลื่น)

4.2 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบกึ่งนิเวศ ซึ่งเป็นรูปแบบกิจกรรมที่ไม่มี
การศึกษาระบบนิเวศ ได้แก่ การถ่ายรูป บันทึกภาพ การบันทึกเสียง การไต่เขา ปีนเขา การศึกษา
ท้องฟ้าและดวงดาว ดารตกปลาและการขี่จักรยานเสือภูเขา

4.3 กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบส่งเสริมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ได้แก่
การชมความงาม ความเก่าแก่ ลักษณะเฉพาะตัวของแหล่งประวัติศาสตร์ การศึกษาเรียนรู้ประวัติ
ความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีและประวัติศาสตร์ การศึกษาชื่นชมงานศิลปกรรมและวัฒนธรรม
การร่วมกิจกรรมการเรียนรู้พฤติกรรมของผู้คน และการศึกษาเรียนรู้การผลิตของที่ระลึกและสินค้า
พื้นเมือง นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินและเป็นการเสริมแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิง
นิเวศ เช่น การพักผ่อนปิกนิก การชมทิวทัศน์ การล่องเรือชมธรรมชาติ การเล่นน้ำ การว่ายน้ำ
 เป็นต้น

5. โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยว (Infrastructure) เป็นองค์ประกอบที่สนับสนุน
ให้การท่องเที่ยวสามารถดำเนินไปได้ด้วยดีและทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินธุรกิจ
เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ระบบสาธารณูปโภคที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการเดินทาง
ท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างสะดวกปลอดภัย ได้แก่ ระบบ
คมนาคมขนส่ง ไฟฟ้า ประปา สาธารณสุข การสื่อสาร การระบายน้ำและการกำจัดน้ำเสีย และการ
กำจัดขยะ

การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของ
นักท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวใหม่หรือ
แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในพื้นที่ที่โครงสร้างพื้นฐานยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ ดังนั้น ความไม่สมบูรณ์ของ
ระบบโครงสร้างพื้นฐานอาจเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปถึงได้เช่นกัน ในทางตรงกัน

ข้ามรัฐบาลหลายประเทศเห็นความจำเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพราะจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวตามมา (ราณี อิลิชัยกุล, 2544.)

6. การตลาด (Marketing) เมื่อต้องการให้เกิดการท่องเที่ยวในพื้นที่ ผู้ดูแลพื้นที่ต้องพยายามจัดให้มีสิ่งดึงดูดใจให้กับนักท่องเที่ยวสนใจอยากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว ได้แก่ ทรัพยากรท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว และบริการการท่องเที่ยวแต่ละการท่องเที่ยวจะประสบผลสำเร็จดังกล่าวได้จำเป็นต้องอาศัยการตลาดการท่องเที่ยวเข้าช่วย ซึ่งการตลาดท่องเที่ยวหมายถึง ความพยายามทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการ และการใช้บริการท่องเที่ยว โดยแนวคิดทางการตลาดมุ่งเน้นถึงความพยายามเสาะหาแหล่งท่องเที่ยว และการบริการการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้รับความพอใจ อาจสามารถทำได้โดยการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ทางสื่อต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ แผ่นพับ นิตยสาร คู่มือนักท่องเที่ยว โทรทัศน์ หรือการสื่อสารออนไลน์ ทางเว็บไซต์ (Website) เป็นต้น

7. การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น (Community) ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญสำหรับนักท่องเที่ยว ดังนั้น ชุมชนจึงจำเป็นต้องมีบทบาทสำคัญในการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้กิจกรรมต่างๆ มีส่วนตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง (Blank (1989)

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงมีนัยสำคัญอยู่ที่การเปิดโอกาสให้องค์กรชุมชนได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการวางแผนการท่องเที่ยว และสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการวางแผนงาน การบริหารจัดการทรัพยากร และกระจายอำนาจการตัดสินใจ โดยเน้นความสำคัญของการจัดการธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน

ชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งชุมชนใกล้เคียงจะต้องเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และต้องเน้นความสำคัญของการวางแผน การเจริญเติบโตของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยเน้นการสร้างหลักประกันว่า จำนวนนักท่องเที่ยวจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของศักยภาพในการรองรับ (Carrying Capacity) ตามธรรมชาติของระบบท้องถิ่น นอกจากนี้ รายได้ส่วนใหญ่จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องตกอยู่กับประเทศผู้เป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้เอง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเน้นการใช้ผลิตภัณฑ์และบริการของท้องถิ่นเป็นสำคัญ (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2544.)

แนวความคิดและความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) (ธุรกิจท่องเที่ยว, 2537.) เน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติ เข้าใจนิเวศวิทยา รักษาวัฒนธรรมชุมชน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (วท.การศึกษากำหนดแนวทางควบคุมพัฒนาการท่องเที่ยว เกาะเต่าและเกาะนางยวน, 2537.) (Ecotourism มาจาก Ecology + Tourism) มีความหมายลักษณะเดียวกัน โดยมีความหมายคือ การท่องเที่ยวโดยเข้าไปสัมผัสกับธรรมชาติซึ่งต้องการให้ความรู้ทางนิเวศวิทยาจากผู้ที่มีความรู้ในเรื่องนั้นๆ อย่างแท้จริง เพื่อให้ นักท่องเที่ยวที่เข้าไปมีความรู้เพิ่มขึ้น รวมถึงสัมผัสกับสภาพทางวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่น ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น (Endemic) ที่ต้องรักษาไว้การท่องเที่ยวแบบ Ecotourism จึงมุ่งเน้นการสัมผัสธรรมชาติอย่างแท้จริง

The Eco-tourism Society (1991) ให้ความจำกัดความสั้นๆ ว่า Ecotourism คือ การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และปรับปรุงสวัสดิภาพของผู้คนในท้องถิ่นให้ดีขึ้น

Ross Dowling จาก University of Notre Dame ประเทศออสเตรเลีย ได้นิยามศัพท์ Ecotourism ว่า :

1. อยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ (Nature-Based)
2. ได้รับการจัดการดูแลแบบยั่งยืน (Sustainably Managed)
3. มีลักษณะเพื่อการศึกษาเรียนรู้สำหรับนักท่องเที่ยวและประชาชนท้องถิ่น
4. มีผลผลิตเป็นของแท้ มีลักษณะเฉพาะและควบคุมดูแลได้

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2541) หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ชื่นชม เพลิดเพลินกับทัศนภาพ สภาพธรรมชาติ วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ ซึ่งสามารถช่วยแก้ปัญหาการท่องเที่ยวได้อย่างมาก

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545.) ซึ่งคาเตอร์ (Cater) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบใหม่ (Alternative Tourism) ซึ่งเน้นในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกเดินทาง ส่วนอัลลอคค์ โจนส์ เลนซ์ และเก็นท์ (Allock Jones Lanes & Grant) เห็นว่าควรให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นจะมีองค์รวมของประสบการณ์ซึ่งอาจจะมาจากสิ่งที่มีพื้นที่มีให้ (Supply Factors) หรือสิ่งที่ผู้ซื้อต้องการ (Demand Factors) สิ่งที่มีพื้นที่มีนั้นอาจเป็นทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมของชุมชนพื้นถิ่น ที่พัก สิ่งอำนวยความสะดวก และรายการท่องเที่ยว ส่วนสิ่งที่ผู้ซื้อต้องการ เช่น ประสบการณ์และกิจกรรมต่างๆ ระดับของความสนใจในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เป็นต้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2540) ได้ให้นิยาม การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ไว้ว่า เป็นการท่องเที่ยวธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงสาระด้านการศึกษา การเข้าใจธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและมีการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืน คำว่า ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ยังครอบคลุมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ส่วนคำว่า การรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนนั้น หมายถึง การบันผลประโยชน์ต่างๆ กลับสู่ชุมชนท้องถิ่นและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542) ได้กล่าวถึงหลักสำคัญ 5 ประการ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย

1. ความยั่งยืน (Sustainability) ความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติได้รับการยอมรับจากรัฐบาลแหล่งชาติและแหล่งรับว่าเป็นกุญแจนำไปสู่หลักการจัดการกิจกรรมของมนุษย์ Ecotourism คือ การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนเชิงนิเวศ ซึ่งดำเนินในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ แรงกระตุ้นสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรัฐควีนส์แลนด์ ก็เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพทางการท่องเที่ยวของรัฐ รวมทั้งปริมาณผลผลิตโดยไม่เกิดผลร้ายต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งช่วยเกื้อกูลและหล่อเลี้ยงการท่องเที่ยวไว้ นอกจากนี้ยังต้องสร้างความเชื่อมั่นว่า รูปแบบ สถานที่และระดับของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ใช้จะไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่ธรรมชาติของควีนส์แลนด์

2. องค์ประกอบสำคัญทางธรรมชาติ (Significant Natural Component) และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศบังเกิดขึ้นและอยู่กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ นอกจากนี้ยังอาจรวมถึงองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินับเป็นปัจจัยหลักในการวางแผนพัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3. การศึกษาและการสื่อความหมาย (Education and Interpretation) การศึกษาและการสื่อความหมายด้านสภาวะแวดล้อม นับเป็นอุปกรณ์สำคัญในการเสริมสร้างประสบการณ์การท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ) อันนำภริมย์และแฝงด้วยความหมาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศดึงดูดใจบรรดาผู้ปรารถนาจะร่วมดูแลสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะพัฒนาความรู้ ความสำนึกและความชื่นชมต่อสภาพแวดล้อมเหล่านั้น หากขยายกว้างออกไป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศก็น่าจะนำไปสู่การปฏิบัติการเชิงบวกเพื่อสิ่งแวดล้อม โดยเพิ่มพูนจิตสำนึกของการอนุรักษ์ ความรู้ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถโน้มน้าวพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ชุมชนและอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังช่วยยึดกิจกรรมนักท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไปอีกนานๆ การศึกษายังสามารถใช้ประโยชน์เป็นเครื่องมือสำหรับการจัดการแหล่งท่องเที่ยว การสื่อความหมาย (Interpretation) ช่วยให้นักท่องเที่ยวมองเห็นภาพรวมของสภาวะอื่นๆ ด้วย เช่น การจัดการทรัพยากร

4. ชุมชนท้องถิ่น (Local Community) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น มีเพียงก่อประโยชน์แก่ชุมชนและสภาพแวดล้อม แต่ยังปรับปรุงคุณภาพด้านประสบการณ์นักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งจัดเตรียมข้อมูลความรู้ การบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก และผลผลิต การท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถสร้างรายได้สำหรับการอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรนอกเหนือไปจากผลประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรม

5. ความพึงพอใจของผู้ใช้หรือผู้มาเยือน (User / Visitor Satisfaction) ความพึงพอใจของผู้มาเยือนได้สัมผัสการท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการดำเนินอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแบบนี้ (Ecotourism Industry) ในระยะยาว ข้อมูลของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรจะถูกต้องโดยกำหนดจุดมุ่งหมายที่เจาะจงของการท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามความเหมาะสมที่ปรากฏอยู่ ประสบการณ์ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของนักท่องเที่ยวควรเท่าเทียม หรือเกินกว่าความคาดหวังจริงๆ ของพวกเขา การบริการและสร้างความพึงพอใจให้แก่ลูกค้าควรเป็นรองการอนุรักษ์และปกป้องสิ่งที่พวกเขามาเยือน

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548.) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติกับความพอใจในการเรียนรู้ และสัมผัสกับระบบนิเวศซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนกับความสนใจในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อันเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) แม้จะมีความคาบเกี่ยวในเชิงพื้นที่ก็ตาม เว้นแต่จะรวมลักษณะวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตแบบธรรมชาติเข้าเป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาตินั้น

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 4 ประการ คือ

1. เพื่อมุ่งเน้นคุณค่าของธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น มากกว่าการเสริมแต่งสภาพธรรมชาติ และการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว
2. เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องดูแลรักษาและคงไว้ซึ่งคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว
3. เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสเรียนรู้หรือได้รับประสบการณ์จากสภาพแวดล้อมโดยตรง อันจะเป็นการสร้างความพึงพอใจและช่วยสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
4. เพื่อให้ประโยชน์กลับสู่ธรรมชาติและ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกันก็เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพชีวิตชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่เติบโตและทำให้เกิดรายได้จำนวนมาก แต่ไม่มีผลกระทบทางด้านลบก็คือ ทำให้แหล่งท่องเที่ยวที่ไม่มีการพัฒนาหรือการจัดการที่ดีเสื่อมโทรมลง ดังนั้นผู้ศึกษาเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบและอย่างจริงจัง เพราะจะเป็นการพัฒนาประเทศในหลายด้าน แต่ต้องให้นักท่องเที่ยวและบุคคลในท้องถิ่น รวมถึงผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจ และมีความรับผิดชอบร่วมกันในการรักษาสภาพแวดล้อมหรือแหล่งท่องเที่ยวให้อื้อประโยชน์ต่อกันด้วยความยุติธรรม เพื่อมุ่งให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติ รวมทั้งทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับระบบนิเวศและการท่องเที่ยว โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ผู้วิจัย ได้สรุปแนวคิดและความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวเน้นการศึกษาเรียนรู้ และสัมผัสกับทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมกับมีการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติควบคู่กับการท่องเที่ยว เน้นอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เป็นหลัก มีการจัดการรักษาสีงแวดล้อม และการให้การศึกษาแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง ขอบเขตการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงครอบคลุมลักษณะพื้นฐานขององค์ประกอบหลัก 4 ด้าน คือ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542.)

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ
 - 1.1 เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก
 - 1.2 มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น
2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน
 - 2.1 เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ
 - 2.2 ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
 - 2.3 มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม
 - 2.4 การป้องกันและกำจัดมลพิษ และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต
3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา
 - 3.1 เชื้อต่อกระบวนการเรียนรู้
 - 3.2 มีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบของแหล่งท่องเที่ยว
 - 3.3 เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจ
 - 3.4 เป็นการสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยวประชาชนในท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน
 - 4.1 คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดทั้งกระบวนการ
 - 4.2 ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น

4.3 ท้องถิ่นมีการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ โดยเริ่มต้นจากระดับรากหญ้าจนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง

แหล่งท่องเที่ยวที่มีองค์ประกอบครบสมบูรณ์ทั้ง 4 ประการ ถือได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจจะต้องเป็นการจัดการที่ส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อการนันทนาการ และการท่องเที่ยวเชิงผจญภัย เป็นต้น

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (พระมหาสุทิตย, 2541.) สรุปได้ดังนี้

1. การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ดังนั้นเพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศดำรงอยู่ได้ การสร้างจิตสำนึกจะต้องมุ่งไปยังกลุ่มเป้าหมาย คือ นักท่องเที่ยว ราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ สำหรับวิธีการสร้างจิตสำนึกอาจทำได้โดยการใช้โปรแกรมการสื่อความหมายในแหล่งท่องเที่ยว จัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ จัดนิทรรศการ รวมถึงการจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาความสามารถของเจ้าหน้าที่หรือมัคคุเทศก์

2. ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งองค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศกลุ่มนี้มักไม่สนใจความสะดวก และมีความสนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นธรรมชาติและเรียบง่าย ดังนั้นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจึงเป็นในเรื่องการให้บริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติ ทั้งระดับกว้างและลึกซึ้ง เพื่อเป็นการเพิ่มพูนประสบการณ์ให้แก่นักท่องเที่ยวและได้รับความพึงพอใจกลับไป

3. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและการกระจายรายได้ เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ เพราะผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม จะเป็นประโยชน์ในระยะยาวมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ที่ส่งผลต่อการอยู่รอดได้ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว เช่น การจำหน่ายสินค้าศิลปกรรมพื้นบ้าน มัคคุเทศก์ หรือการจ้างงานในสวนบริการอื่นๆ เป็นต้น

องค์ประกอบสำคัญที่ยังมิได้กล่าวถึงแต่มีความสำคัญมากคือ นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมากที่จะทำให้การท่องเที่ยวพัฒนาไปอย่างยั่งยืน กล่าวคือ ในการท่องเที่ยวนั้น จะต้องพยายามให้เกิด "ความรู้" และ "รับผิดชอบ" วิธีการที่จะก่อให้เกิดทั้งความรู้และรับผิดชอบจะต้องดำเนินการผ่านระบบการศึกษา ผ่านเยาวชน โดยต้องมุ่งให้เกิดการปรับ

ทัศนคติขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม การเพิ่มจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม การปรับแบบแผนการดำเนินชีวิต และการจัดระเบียบสังคมให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นต้น

ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548.)

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านชีวภาพ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมประเพณี โดยยึดหลักที่ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่า ต้องไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้น้อยที่สุด เพื่อส่งผลต่อเนื่องถึงการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวทุกฝ่าย ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในอันที่จะทะนุถนอมไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมรอบๆ ตัว
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและมีประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผน ดัดสินใจ และได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะนำไปสู่การกระจายรายได้
6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่คำนึงถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับพื้นที่ทุกๆ ด้าน ทั้งด้านจำนวนนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรอบ
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีการตลาดของการบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ
8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นการท่องเที่ยวในลักษณะที่ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ ต้องการเข้ามาท่องเที่ยว หรือกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้กิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 8 ประการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2542) ได้กล่าวถึงมาตรฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 8 ประการ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการจัดการที่ดี 4 ด้าน คือ
 - 1.1 ด้านการให้ข้อมูลล่วงหน้า เพื่อทำความเข้าใจกับนักท่องเที่ยว
 - 1.2 ด้านการเจตนาเที่ยวที่เน้นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยว
 - 1.3 ด้านข้อกำหนดการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยว
 - 1.4 ด้านการตลาดท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความสามารถในการรองรับได้ของพื้นที่ในแหล่งท่องเที่ยว
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ การวางแผนและการจัดการ
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีโครงการร่วมกับคนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อคืนกำไรกลับไปสู่แหล่งท่องเที่ยว
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบสร้างคุณภาพ โดยจัดอบรมด้านความรู้ และทักษะ แก่บุคคลที่เกี่ยวข้อง
6. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการรักษาความปลอดภัย ทั้งนี้เนื่องจากมีความเสี่ยงสูง
7. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีระบบการให้บริการที่มีคุณภาพ โดยใช้ผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมในการลดมลพิษ และการใช้อย่างคุ้มค่า
8. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องมีการร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อสร้างงานและกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ยุพดี เสดตพรรณ, 2548) สรุปไว้ดังนี้

1. ต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมให้ดีที่สุด เพื่อให้ นักท่องเที่ยวรุ่นหลังๆ ได้มีโอกาสท่องเที่ยวสืบต่อไป ต้องให้ธุรกิจบริการท่องเที่ยวเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ
2. ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม จึงต้องจัดการหรือให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งจะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทั้งด้านจำนวนนักท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยว ชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบ

3. คงสภาพวิถีชีวิตทั้งทางด้านการสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นไว้ให้เป็นจุดดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปศึกษา

4. ต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว รวมทั้งให้ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว เช่น การนำสินค้าที่ระลึกที่เป็นศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านมาขาย การเป็นมัคคุเทศก์ การขายอาหาร หวานให้เขาเดินท์ การให้เช่าห้องพัก การจ้างงานในสวนบริการต่างๆ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้ และนำกลับมาพัฒนาท้องถิ่นต่อไป

5. ต้องให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ ต้องการเข้ามาท่องเที่ยวหรือกลับมาท่องเที่ยวซ้ำๆ ซึ่งหมายถึงนักท่องเที่ยวจะต้องได้รับความรู้เพื่อประสบการณ์ มากกว่าความบันเทิงอย่างเดียว ดังนั้น จึงต้องให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น

การบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การบริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ ประกอบด้วย

1. สถานที่พัก ที่เหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ โรงแรม รีสอร์ท แพที่พัก บังกะโล บ้านพักรับรอง บ้านอยู่อาศัย ฟาร์มหรือสวน เป็นต้น โดยสถานที่พักแรมนี้อาจมีสิ่งบริการเท่าที่จำเป็น แต่มีการจัดการดีพอสมควร มีการจ้างคนท้องถิ่น ประหยัดพลังงาน และสภาพกลมกลืนธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องการที่พักที่เหมาะสมกับที่ตั้งและระบบนิเวศด้วย โดยสถานที่พักที่ท้องถิ่นดำเนินการเองได้รับความสนใจมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากโรงแรมขนาดใหญ่ แม้มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี มีลักษณะเป็น Green Hotel แต่อาจไม่ได้เป็นบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

สถานที่พักของอุทยานแห่งชาติบางแห่งมีเต็นท์และค่ายพัก ให้บริการนักท่องเที่ยวซึ่งเหมาะสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการบริการที่จำเป็น ประหยัดพลังงาน มีการใช้วัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น มีการลดผลกระทบ ส่วนในด้านคุณภาพอาจแตกต่างตามพื้นที่และขีดความสามารถในการจัดการ

2. ร้านอาหาร ร้านค้า และนันทนาการ รวมถึงร้านขายของที่ระลึกหรือสินค้าพื้นเมืองต้องเป็นการดำเนินการโดยประชาชนในท้องถิ่น และเป็นแหล่งผลิตหรือจำหน่ายที่เป็นเอกลักษณ์เพื่อเป็นการกระจายรายได้และสร้างความภาคภูมิใจ ห่วงแหนทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ส่วนการบริการอาหารส่วนใหญ่ผูกพันกับบริการที่พัก มีอาหารไทยเป็นหลักในการให้บริการในชุมชนต่างๆ มีร้านอาหารเปิดให้บริการนักท่องเที่ยวทั่วไป

3. การคมนาคมขนส่ง มีการบริการทั้งทางบก ทางเรือ ทางอากาศ เพื่อการขนส่งนักท่องเที่ยวระหว่างแหล่งท่องเที่ยวหรือภายในแหล่งท่องเที่ยวเอง ซึ่งการจัดการขึ้นอยู่กับศักยภาพและขีดความสามารถในการรองรับ

4. การเผยแพร่และโฆษณา เป็นกระบวนการทางการตลาดประกอบด้วย การวิจัยตลาด การจัดทำแผนตลาด การจัดทำอุปกรณ์เผยแพร่ การประชาสัมพันธ์ และการส่งเสริมการตลาด

5. กิจกรรมและบริการ

5.1 มีกิจกรรมให้การศึกษาสิ่งแวดล้อมที่กำหนดไว้ในโปรแกรมการท่องเที่ยว เพื่อเป็นจุดขาย โดยสร้างความตระหนัก ให้พิจารณาด้านรูปแบบแสดงถึงความพยายามที่มีอยู่

5.2 มีการให้การศึกษาสอดคล้องกับโปรแกรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เพื่อให้ครอบคลุมและให้การศึกษาอย่างสมบูรณ์

5.3 มีมัคคุเทศก์เฉพาะและจัดให้บริการตลอดเส้นทาง

5.4 มีบริการอำนวยความสะดวกตามความเหมาะสม และสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว โดยพิจารณาว่าเป็นการบริการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการควบคุมพฤติกรรมทางลบของนักท่องเที่ยวด้วย

จากการบริการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าว ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หากจะให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น จำเป็นต้องมีการป้องกันและร่วมกันอนุรักษ์ในขณะเดินทางท่องเที่ยว เพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวให้น้อยที่สุด ตามหลักการลดผลกระทบสิ่งแวดล้อม

การลดผลกระทบในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่เฉพาะ มีจำนวนนักท่องเที่ยวไม่มาก ลักษณะของนักท่องเที่ยวเป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มเฉพาะ ดังนั้นการป้องกันผลกระทบในการท่องเที่ยวประเภทนี้จึงควรมีลักษณะเน้นการป้องกันก่อนที่จะเกิดขึ้นได้ ซึ่งวิธีการที่ใช้ในการป้องกันผลกระทบ สำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นไปได้ คือ

1. การควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยว
2. การจำกัดพื้นที่ / ควบคุมขนาดการพัฒนาของแหล่งท่องเที่ยว
3. การจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยว / ผู้มาเยือน
4. การควบคุมพฤติกรรมนักท่องเที่ยว
5. การจำกัดเวลาท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตามมาตรการดังกล่าวควรจะต้องปฏิบัติควบคู่กับมาตรการการป้องกันและ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้สอดคล้องกับการดำเนินการของรัฐในปัจจุบัน และควรมีการ กำหนดมาตรฐานในการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อสอดคล้องกับนโยบายการพัฒนการท่องเที่ยว เชิงนิเวศในประเทศไทยต่อไป

นโยบายการพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย

(บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548. อ้างอิงจาก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้ผลักดันให้เกิดนโยบายและแนวทางการ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ปี พ.ศ. 2538 – 2539 ขึ้น ซึ่งนโยบายและแนวทาง ดังกล่าวได้กำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง เช่น การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากร การจัดบริการนำเที่ยว เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 – 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้เล็งเห็นความจำเป็นที่ต้องกำหนดนโยบาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ระดับชาติและได้รับความเห็นชอบจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ฉะนั้นการพัฒนการท่องเที่ยวในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 - 2544) จึงมุ่งหมายในการวางแผนพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นสำคัญ และต่อเนื่องใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) โดยมีการกำหนดนโยบาย การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประเทศไทยไว้ดังต่อไปนี้คือ

1. นโยบายหลักในการพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย

1. การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพเดิมแท้ไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรืองดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวนและฟื้นตัวของสิ่งแวดล้อม

2. การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่มี การจัดการกิจกรรมที่เหมาะสม และการปรับปรุงให้เกิดความสมดุลกับรูปแบบและกิจกรรมเดิมที่มีอยู่ พึงหลีกเลี่ยงความขัดแย้งอย่างรุนแรงต่อการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ จะต้องเน้นการแปรรูป ผลประโยชน์จากการพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยรวม

3. การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องคำนึงถึงการพัฒนาสร้างจิตสำนึกที่ดีใน การรักษาระบบนิเวศร่วมกัน มากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจ และการมีรายได้เพียง อย่างเดียว

4. การพัฒนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ต้องให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของ ประชาชน และองค์กรท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร การบริการ การแลกเปลี่ยนความรู้และ

วัฒนธรรมชุมชนในกระบวนการท่องเที่ยว รวมทั้งการมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาหรือให้ประชาชนมีตัวแทนเป็นคณะกรรมการร่วมในทุกระดับ

5. ให้ความสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นความจำเป็นอันดับต้น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ทั้งนี้ให้องค์กรต่างๆ กำหนดบทบาทที่ชัดเจนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร และกำหนดวิธีการจัดการที่เหมาะสม

6. นำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้าสู่แผนพัฒนาระดับต่างๆ อย่างมีความสำคัญ ได้แก่ แผนพัฒนาท้องถิ่น แผนพัฒนาจังหวัด และแผนพัฒนาภาค พร้อมทั้งให้การจัดสรรและกระจายงบประมาณอย่างทั่วถึงและเพียงพอ

7. สนับสนุนการศึกษา วิจัย และประเมินผลการพัฒนาอย่างรอบด้าน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการ การแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงแผนอย่างเป็นขั้นตอน

8. มีการใช้กฎหมายในการควบคุม ดูแล รักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวอย่างเคร่งครัด โดยเน้นการแนะนำ ตักเตือน และสร้างวิสัยการท่องเที่ยวควบคู่กันไปด้วย

9. จัดทำแนวปฏิบัติ หรือคู่มือการจัดการ (Code of Conduct) แก่ผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้การมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างถูกต้อง

10. จัดให้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในแนวตั้งและแนวนอนโดยให้มีการประสานงานด้านข้อมูลข่าวสารและการจัดกันทุกระดับ

2. นโยบายด้านต่างๆ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ประกอบด้วย

1. นโยบายด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

1.1 กำหนดกรอบการพัฒนาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยมีมาตรฐานที่ชัดเจนให้ยกเลิกการท่องเที่ยวในพื้นที่เปราะบาง สนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในเขตอนุรักษ์

1.2 สนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศนอกเขตอนุรักษ์ ในเขตพื้นที่พหุธรรมชาติ พื้นที่เอกชนและเขตชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1.3 วางแผนการพัฒนาการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามขอบเขตของขีดความสามารถที่รองรับได้ โดยการกำหนดเขตพื้นที่ท่องเที่ยว เขตสงวนเพื่อการศึกษาและรักษาสีงแวดล้อม เขตกันชน และเขตพื้นที่

1.4 สนับสนุนการพัฒนากลุ่มท่องเที่ยว และโครงข่ายการท่องเที่ยวในท้องถิ่น ระดับกลุ่มพื้นที่ให้มีความเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยให้มีการกระจายการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวในระดับที่สามารถทดแทนแหล่งท่องเที่ยวที่เกินขีดความสามารถในการรองรับ

1.5 สนับสนุนการจัดระบบข้อมูลข่าวสารในการเดินทาง เพื่อใช้ในการจัดการ การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยวให้สมดุลกับความสามารถในการรองรับแต่ละพื้นที่ และการถ่ายเท นักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียงอย่างเป็นระบบ

1.6 กำหนดมาตรการการป้องกันและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เข้มงวดมากขึ้นและให้การสนับสนุนการประกอบการที่มีมาตรการถูกต้อง เหมาะสมอย่างเป็นรูปธรรม

1.7 สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการควบคุมคุณภาพ ตรวจสอบ และการจัดการมลพิษสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยว

1.8 สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถของบุคลากร ในการวางแผนและจัดการ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2. นโยบายด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก

2.1 จัดกิจกรรมท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ แหล่งท่องเที่ยว โดยให้เป็นการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ถือเอาการปฏิบัติในสนามเป็นบทเรียน ของการศึกษา ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงผลกระทบของกิจกรรมที่มีต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

2.2 จัดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในระบบโรงเรียนและสถาบันการศึกษาวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

2.3 สนับสนุนสื่อมวลชนและสื่อข้อมูลข่าวสารอื่นๆ ที่ส่งเสริมการศึกษา ธรรมชาติและวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

2.4 สนับสนุนงบประมาณในการจัดสื่อความหมายธรรมชาติที่มีคุณภาพใน แหล่งท่องเที่ยวต่างๆ

2.5 ให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนในพื้นที่มาสื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

2.6 ขยายการให้การศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่บุคลากรที่เกี่ยวข้อง

3. นโยบายด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น

3.1 พัฒนาแบบแผนการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่น เอกชน และประชาชนทั่วไปในด้านการลงทุน การผลิตสินค้าและบริการ

3.2 สนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาและการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในรูปขององค์กร หรือคณะกรรมการระดับชาติ ระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่นโดยมีเครือข่ายครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนและทุกระดับ

3.3 เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนการจัดการ ตัดสินใจ และติดตามประเมินผล ตลอดจนได้รับประโยชน์จากการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.4 ส่งเสริมการจัดตั้งองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรประชาชนที่ดูแลด้านสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งที่เป็นนิติบุคคลและไม่เป็นนิติบุคคล

3.5 แก้ไข ปรับปรุง พัฒนากฎหมาย และระบบงบประมาณของภาครัฐให้สามารถส่งเสริมและอำนวยความสะดวกให้ชุมชนมีโอกาสในการควบคุม กำกับดูแล และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง

3.6 เพิ่มความรู้ ทักษะ และการมีจิตสำนึกในการจัดการพัฒนาในการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว การอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับชุมชนให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

3.7 สนับสนุนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีอิสระ และสามารถจัดเก็บรายได้เพื่อการอนุรักษ์ พื้นฟูการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง โดยมีการพัฒนาทักษะและการจัดการที่ถูกต้อง

3.8 สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาทางสังคมให้มีโอกาสในการเข้าช่วยเหลือและยกระดับการมีส่วนร่วม ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรชุมชนและองค์กรจัดการธุรกิจของประชาชน

4. นโยบายด้านการส่งเสริมการตลาดและการนำเที่ยว

4.1 กำกับกับการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในทิศทางที่เหมาะสมกับสภาพทรัพยากร และขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว อีกทั้งละเว้นหรือชะลอการส่งเสริมตลาดในพื้นที่ที่ยังไม่มีความพร้อม

4.2 สนับสนุนตลาดในรูปแบบที่ประสานการท่องเที่ยวเป็นเครือข่ายที่เหมาะสม ทั้งที่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตลอดโปรแกรม และผสมผสานกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้มีการกระจายนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

4.3 ส่งเสริมตลาดท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่เน้นการศึกษาและกิจกรรมเชิงนิเวศสำหรับกระตุ้นให้เกิดการขยายตัวของตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยเน้นในกลุ่มเยาวชน กลุ่มแรงงาน และเกษตรกรเป็นพิเศษ ทั้งนี้รวมถึงการศึกษาและกิจกรรมตอบสนองตลาดต่างประเทศด้วย

4.4 ส่งเสริมการบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้พัฒนาอย่างมีคุณภาพมุ่งเน้นการให้การศึกษา การเรียนรู้จากประสบการณ์ และการมีส่วนร่วมอย่างเป็นธรรมกับชุมชนท้องถิ่น ตลอดจนสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการใช้มาตราแก้ไขปัญหาและอุปสรรคของการบริการอย่างเต็มที่

4.5 กำหนดเกณฑ์มาตรฐานการบริการนำเที่ยว มาตรฐานการปฏิบัติตัวของนักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในลักษณะที่มีความเข้มงวดมากเป็นพิเศษ ภายใต้การจัดให้มีการพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวในระดับที่เหมาะสม

4.6 ส่งเสริมการโฆษณาประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายใต้ขอบเขตการพัฒนา โดยการใช้สื่อที่หลากหลายและมุ่งเน้นการพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในภูมิภาค

5. นโยบายด้านการจัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการท่องเที่ยว

5.1 จัดระบบการเดินทางเชื่อมโยงโครงข่ายการท่องเที่ยวให้มีความสะดวกตามควรให้เหมาะสมกับพื้นที่และกิจกรรม โดยเน้นด้านความปลอดภัยเป็นหลัก

5.2 สนับสนุนให้มีการใช้พลังงานอย่างประหยัดเหมาะสมตามความจำเป็น และตามขนาดพื้นที่ท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สนับสนุนการใช้พลังงานทดแทนการลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่หมดเปลืองในกิจกรรมท่องเที่ยว

5.3 สนับสนุนระบบการสื่อสารโทรคมนาคมสร้างโครงข่ายที่ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกระจายตัวครอบคลุมพื้นที่ท่องเที่ยวและชายการมีส่วนร่วมทุกระดับ เพื่อการติดต่อสื่อสาร การควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว และการบรรเทาสาธารณภัยในยามฉุกเฉิน

5.4 สนับสนุนให้การบริการท่องเที่ยวดำเนินการโดยภาคเอกชนหรือองค์กรหรือประชาชนภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย โดยองค์กรของรัฐเป็นฝ่ายสนับสนุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการกำหนดพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวรองรับ ทั้งนี้ให้มีกรอบการพัฒนาด้านการบริการที่มีขนาด รูปแบบ และคุณภาพการบริการตามแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

5.5 การจัดบริการของรัฐในพื้นที่ที่จำเป็นในขนาดที่เหมาะสม โดยมุ่งเน้นการช่วยให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับรูปแบบและกิจกรรมของการท่องเที่ยวนั้นๆ ซึ่งการจัดบริการต้องไม่เป็นการแสวงหากำไรหรือแข่งขันกับภาคเอกชน แต่ควรให้เป็นรายได้เสริมสำหรับการฟื้นฟูและรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว

5.6 การจัดบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้คำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยการเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมและการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนและประชาชนท้องถิ่น

5.7 กำหนดมาตรฐานและมาตรการในการควบคุม พร้อมทั้งส่งเสริมการบริการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างมาตรฐานการจูงใจ การให้การรองรับมาตรฐานการบริการ และการให้รางวัล เป็นต้น

6. นโยบายด้านการส่งเสริมการลงทุน

6.1 สนับสนุนการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนสามารถพัฒนาระบบบริการที่มีคุณภาพ โดยใช้มาตรการทางภาษี การสร้างสิ่งจูงใจ การตอบแทนในรูปแบบรางวัล เป็นต้น

6.2 สนับสนุนการลงทุนของชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขององค์กรประชาชน

6.3 ส่งเสริมให้องค์กรธุรกิจเอกชนสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขององค์กรประชาชน

6.4 สนับสนุนด้านงบประมาณและสิทธิประโยชน์แก่องค์กรพัฒนาเอกชนในการร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการสนับสนุนการพัฒนาของประชาชนท้องถิ่น

6.5 ส่งเสริมการลงทุนผลิตสินค้า อุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ในการจัดการ กิจกรรมเชิงนิเวศ การจัดบริการ และการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวขึ้น ภายในประเทศ หรือลดต้นทุนการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ

จากนโยบายของรัฐดังกล่าว หากจะให้เกิดประสิทธิภาพในการดำเนินการด้านการจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้นนั้น คงไม่ได้ขึ้นอยู่กับแผนการ นโยบาย แต่หากต้องพิจารณาถึงศักยภาพและความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวในแต่ละแหล่งซึ่งจะเป็นผลดีต่อการวางแผนและดำเนินการต่อไป

7. ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คุณลักษณะและความเหมาะสมที่จะจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับที่แตกต่างกันตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมสูงสุดควรได้รับการจัดการที่ถูกต้องวิธี ส่วนแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเหมาะสมน้อย หรือไม่มีความเหมาะสมนั้นควรได้รับการพิจารณาในด้านรูปแบบและการจัดการ เพื่อให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น มีระบบการจัดการที่เอื้อประโยชน์และตอบสนองความต้องการและต้องพิจารณาถึงทิศทางที่จะพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนด้วย

7.1 เกณฑ์การคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้พิจารณาจากปรัชญาและแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตามคำจำกัดความที่ตั้งไว้ว่า เป็น"แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่" ดังนั้น ความสำคัญของระบบนิเวศจึงเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นอกจากนั้น พิจารณาคุณสมบัติของแหล่งท่องเที่ยวในด้านการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดการที่ให้การศึกษาร่วมกัน การให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการ และมีการจัดการและจัดระบบการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ซึ่งในแต่ละแห่งจะจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีความสำคัญสูงมากน้อยตามลำดับ

การพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วยประเด็นสำคัญ คือ

1. ชนิดของแหล่งท่องเที่ยว โดยมีระดับคะแนน 5 ระดับ ดังนี้

คะแนน 5 เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หรือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศค่อนข้างสมบูรณ์ มีลักษณะความเดิมแท้ กิจกรรมการท่องเที่ยวมีโอกาสเป็นกิจกรรมศึกษา และเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศสูง

คะแนน 4 เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ที่มีการปรับปรุงแก้ไขสภาพของพื้นที่เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพียงเล็กน้อย หรือเป็นแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมที่มีสภาพธรรมชาติในพื้นที่ชัดเจน และโดดเด่น

คะแนน 3 เป็นแหล่งธรรมชาติที่ปรับปรุง ดัดแปลง หรือตกแต่งที่ยังคงความเป็นสภาพธรรมชาติไว้เป็นส่วนใหญ่ อาจมีการแต่งเติมความเป็นธรรมชาตินอกแบบระบบนิเวศดั้งเดิม หรือเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีสภาพธรรมชาติ หรือมีการจัดสภาพทางธรรมชาติค่อนข้างดี

คะแนน 2 เป็นแหล่งธรรมชาติที่มีการปรับปรุง ดัดแปลง ตกแต่ง แต่ไม่ได้รักษาลักษณะที่ถูกต้องของระบบนิเวศอย่างแท้จริง หรือเป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีสภาพธรรมชาติตกแต่งบางส่วน

คะแนน 1 เป็นแหล่งธรรมชาติ หรือวัฒนธรรมที่มีสภาพธรรมชาติน้อยมาก ไม่ได้ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ หรือเป็นการสร้างเลียนแบบที่ไม่เป็นจริง

2. ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว พิจารณา 3 ปัจจัย คือ

2.1 ระบบนิเวศภายในแหล่งท่องเที่ยว พิจารณาจากความดั้งเดิมที่เป็นความเดิมแท้ ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพที่ปรากฏอยู่ในแหล่งท่องเที่ยววันั้น

2.2 ความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่พิจารณาในด้านการมีส่วนกระตุ้นและดึงดูดใจ เช่น มีลักษณะเฉพาะ มีความสวยงาม มีความน่าสนใจ และมีความเป็นเอกลักษณ์ เป็นต้น

2.3 การมีองค์ประกอบท่องเที่ยวที่หลากหลาย เช่น มีลักษณะทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี หรือมีโบราณสถานภายในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ มีลักษณะธรรมชาติที่สมบูรณ์เหมาะต่อการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม เป็นต้น

จากเกณฑ์พิจารณาดังกล่าว ผู้วิจัยสรุปได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศย่อมมีความแตกต่างกัน มีความสมบูรณ์ของธรรมชาติมากน้อยไม่เท่ากัน แต่สิ่งสำคัญที่เกณฑ์การพิจารณาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรคำนึงถึงคือ การได้รับประโยชน์จากการจัดการและการพัฒนาในแหล่งท่องเที่ยวอย่างเท่าเทียมกันทุกฝ่าย ทั้งผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยวรวมถึงคนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย เพื่อส่งผลต่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

8. แนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากประชาชนภายในชุมชนกับหน่วยงานอื่นๆ ในการร่วมกันวางแผน การจัดการ แก้ไขปัญหาร่วมกัน เพื่อพัฒนาปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้นๆ ให้ดีขึ้นและมีความพร้อมในทุกด้าน เพื่อความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

นอกจากการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ แล้ว สิ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยเลยคือการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ขึ้นในพฤติกรรมของคนในชุมชนทั้งด้านความรู้ ทักษะ และมูลเหตุจูงใจ เพื่อช่วยให้ประชาชนในชุมชนสามารถนำความรู้ที่มีมาปฏิบัติได้

8.1 ความหมายของการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง ความสามารถของประชาชนในชุมชนในการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวอย่างมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมอย่างมีคุณภาพ 9 ประการ คือ

1. ความพร้อม หมายถึง ชุมชนต้องมีความพร้อมตลอดเวลาในการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเต็มที่ ทั้งได้เตรียมตัวที่จะให้การต้อนรับและให้บริการอยู่เสมอ
2. การเข้าถึงได้ หมายถึง ชุมชนต้องเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศสามารถให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างสะดวกสบาย
3. ความสามารถ หมายถึง ชุมชนต้องมีทักษะและความรู้ในการต้อนรับและให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างประทับใจ
4. ความไว้วางใจได้ หมายถึง ชุมชนต้องมีการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างคงเส้นคงวาและไว้วางใจได้
5. ความเชื่อถือได้ หมายถึง ชุมชนต้องมีความซื่อสัตย์ และเชื่อถือได้ในการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
6. ความปลอดภัย หมายถึง ชุมชนต้องให้ความดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
7. ความเข้าใจ หมายถึง ชุมชนต้องมีความเข้าใจถึงความต้องการและความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
8. อริยาบดียดี หมายถึง ชุมชนต้องมีความสุภาพ อ่อนน้อม เป็นมิตร และเข้าใจถึงความรู้สึกของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

9. การสร้างสัมพันธภาพ หมายถึง มนุษย์สามารถติดต่อสื่อสารด้วยภาษาที่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้าใจ เพื่อสร้างสัมพันธภาพและรับฟังความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

8.2 ความหมายของการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากประชาชนภายในชุมชนร่วมกันกับหน่วยงานอื่น ในการปรึกษาหารือ และตัดสินใจเกี่ยวกับการต้อนรับและให้บริการนักท่องเที่ยวที่มีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมอย่างพึงพอใจ ซึ่งความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศมี 3 ระดับ คือ

1. การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 4 ประการ ได้แก่

1.1 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตรงกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

1.2 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตรงกับความต้องการหลักของนักท่องเที่ยว

1.3 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวที่มีราคาเหมาะสมกับคุณภาพ

1.4 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี

2. การคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี 3 ประการ ได้แก่

2.1 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตามคุณภาพที่คาดหวัง

2.2 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตามเวลาที่คาดหวัง

2.3 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวตามวิถีทางที่คาดหวัง

3. การตอบสนองมากเกินไปที่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะคาดหวัง มี 3 ประการ ได้แก่

3.1 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับบริการพิเศษเกินกว่าที่จะคาดหวัง

3.2 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับของที่ระลึกเกินกว่าที่จะคาดหวัง

3.3 การตอบสนองให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์เกินกว่าที่จะคาดหวัง

8.3 วัตถุประสงค์ของการพัฒนาชุมชนเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชนเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่สำคัญมีวัตถุประสงค์ 5 ประการ คือ

1. เพื่อให้มีการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในชุมชนซึ่งได้รับการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบในการฟื้นฟูและรักษาระบบนิเวศแบบยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ ที่มีการกำหนดเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างเหมาะสม
2. เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อันเป็นการสนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมโดยรวม
3. เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการด้านการท่องเที่ยวกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม ซึ่งก่อประโยชน์อย่างเหมาะสมกับชุมชน เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน และเพิ่มชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ชน
4. เพื่อให้สิ่งอำนวยความสะดวกและบริการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม โดยมีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ได้มาตรฐาน รักษาเอกลักษณ์ทางธรรมชาติและสังคมชุมชน และมีบรรยากาศทางการท่องเที่ยวที่ให้ความมั่นใจและความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
5. เพื่อให้นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังชุมชนมากขึ้น

8.4 แนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สำคัญมี 3 ประการ คือ

1. แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดทรัพยากรท่องเที่ยวขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีแนวทางที่สำคัญ 2 แนวทาง ได้แก่

1.1 แนวทางการพัฒนาสถานที่ที่เป็นธรรมชาติสวยงามให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ โดยปรับปรุงแต่งเติมเพิ่มจากสถานที่ที่เป็นธรรมชาติในบางส่วนให้มีผลดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น การพัฒนาให้เกิดทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทภูมิอากาศ ประเภททิวทัศน์สวยงาม ประเภทสัตว์ป่า เป็นต้น

1.2 แนวทางการพัฒนาสถานที่ที่เป็นโบราณสถานและโบราณวัตถุให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยว ประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุในชุมชน เพื่อให้มีผลดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ ประเภทอนุสาวรีย์แห่งชาติ ประเภทชุมชนประวัติศาสตร์ ประเภทพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น

2. แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีแนวทางที่สำคัญ 2 แนวทาง ได้แก่

2.1 แนวทางการพัฒนาให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวประเภทโครงสร้างพื้นฐาน เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนและเป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เช่น การสื่อสาร น้ำ ประปา ไฟฟ้า สุขาภิบาล การขนส่ง การสาธารณสุข การศึกษา และการอบรม เป็นต้น

2.2 แนวทางการพัฒนาให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทความปลอดภัย เพื่ออำนวยความสะดวกต่อความปลอดภัยทางด้านร่างกาย ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในชุมชนและนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เช่น ความปลอดภัยจากการโจรกรรม ความปลอดภัยจากการใช้บริการการท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุ ความปลอดภัยจากการหลงทาง ความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติ เป็นต้น

3. แนวทางการพัฒนาชุมชนให้เกิดการบริการท่องเที่ยวขึ้น เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีแนวทางสำคัญ 5 ประการ คือ

3.1 แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการขนส่งแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้

3.2 แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการที่พักแรมแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถพักค้างคืนชั่วคราวในระหว่างเดินทางท่องเที่ยวชุมชนได้อย่างสะดวกสบายและปลอดภัย

3.3 แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการอาหารและบันเทิงแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถมีอาหารรับประทานขณะเดินทางท่องเที่ยวได้อย่างปลอดภัย และมีแหล่งบันเทิงให้ความเบิกบานรื่นเริงใจในขณะเดินทางท่องเที่ยว

3.4 แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์แก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนได้อย่างสะดวกและได้รับความรู้ที่ถูกต้อง

3.5 แนวทางการพัฒนาให้เกิดบริการจำหน่ายสินค้าที่ระลึกแก่นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อให้สามารถซื้อสินค้าที่ระลึกของชุมชนกลับไปเป็นของฝากจากการท่องเที่ยวได้

แนวทางในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2545.)

คำว่า "การจัดการ" (Management) มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายไว้ เช่น Carl R. Anderson ได้ให้ความหมายของคำนี้ว่า หมายถึง กระบวนการของการกำหนดวัตถุประสงค์ขององค์การและการตัดสินใจใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล เพื่อให้องค์การได้รับผลการปฏิบัติงานที่สูง

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อาจให้ความหมายว่า เป็นกระบวนการของการทำงานและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระบบ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยวิธีการในการดำเนินการจะประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การและงาน การนำและการชักจูง และการควบคุม และกระบวนการในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวนี้จะเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่สำคัญคือต้องสอดคล้องกับหลักการและแนวทางในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ยั่งยืน และคำนึงถึงสภาพการณ์ที่แท้จริง ตลอดจนข้อจำกัดต่างๆ ของสังคมและสภาพแวดล้อมประกอบด้วย ไม่เช่นนั้นแล้วการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะดำเนินไปอย่างไม่ถูกต้องไร้ทิศทาง ขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล และประสบความสำเร็จในที่สุด

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อนุรักษ์

(พจนา สอนศรี, ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ และ เสรี เวชชนะกร, 2547.)

การจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่อนุรักษ์ (เช่น อุทยานแห่งชาติ) จะต้องบรรลุเป้าหมายหลัก 3 ประการ คือ

1. เพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของราษฎรในท้องถิ่น
3. เพื่อปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวและบริการให้มีคุณภาพ

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อนุรักษ์ ดังนี้

1. ประเมินสถานการณ์ของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน โดยศึกษาประเด็นต่างๆ เช่น ศักยภาพขององค์กร สถานภาพของพื้นที่ อุปสงค์ (Demand) ของนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่
2. กำหนดแนวทางปฏิบัติ เช่น ระดับของการพัฒนา การปรับวิธีการ วิธีการส่งเสริมประสบการณ์ วิธีลดผลกระทบ และวิธีการสื่อความหมายสำหรับนักท่องเที่ยว

3. การวางแผนกลยุทธ์ ซึ่งจะต้องประกอบด้วย

3.1 การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ในด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.2 การสร้างศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

3.3 การจัดระบบการติดตามผลในด้านระบบนิเวศ

3.4 การพิมพ์เอกสารเผยแพร่

3.5 การจัดตั้งกลุ่มผลิตภัณฑ์ฝีมือในชุมชน

3.6 การดำเนินการเพื่อขออนุมัติรายได้มาใช้จ่ายในพื้นที่

3.7 การคัดเลือกผู้ประกอบการท่องเที่ยวมาดำเนินการในพื้นที่

4. การวางแผนกลยุทธ์การท่องเที่ยว และเริ่มปฏิบัติตามแผนต่อไป นอกจากนี้แล้ว จะต้องตั้งระบบตรวจสอบเพื่อประเมินผล และปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความจำเป็น

การจัดการพื้นที่อนุรักษ์หมายถึง การจัดการทรัพยากรทุกอย่างในพื้นที่รวมทั้งมนุษย์ ดังนั้นจะต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับระบบนิเวศ และต้องยอมรับว่าการจัดการพื้นที่อนุรักษ์คือ รูปแบบหนึ่งของการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การจัดการพื้นที่อนุรักษ์ในอดีตจะเน้นหนักการป้องกันทรัพยากร แต่ปัจจุบันนอกจากจะพิจารณาในแง่ระบบนิเวศแล้ว ยังต้องคำนึงถึงเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม รวมถึงคุณค่าทางสุนทรียภาพ (Aesthetic)

Driver , 1991. อ้างอิงจาก Ceballos – Lascurain (1996) กล่าวว่าในปัจจุบันมีแนวคิดในการจัดการท่องเที่ยวและนันทนาการในพื้นที่อนุรักษ์ ดังนี้

1. การจัดการที่เน้นกิจกรรม ได้แก่ การอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการประกอบกิจกรรมต่างๆ เช่น การตกปลา ดำน้ำดูปะการัง นอนเต็นท์และเดินป่า เป็นต้น จุดประสงค์ของการจัดการประเภทนี้ ก็เพื่อกำหนดกิจกรรมด้านนันทนาการให้สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่

2. การจัดการที่เน้นประสบการณ์ เป็นการจัดการที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ที่ประทับใจ โดยให้โอกาสนักท่องเที่ยวสามารถเลือกกิจกรรมที่ตนเองสนใจมากที่สุด ได้แก่ การแสวงหาความสงบ การเรียนรู้ หรือการอยู่ร่วมกัน

3. การจัดการที่เน้นผลกำไร คือ การจัดการพื้นที่อนุรักษ์เพื่อให้ได้รับประโยชน์หลายด้านด้วยกัน และต้องการให้มีรายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายในงานจัดการพื้นที่นั้น

Driver กล่าวเสริมว่า การจัดการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพจะต้องมีความเข้าใจหลายด้านด้วยกัน เช่น

1. นักท่องเที่ยวมีวัตถุประสงค์อะไร
2. เหตุผลของการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวคืออะไร
3. สิ่งอำนวยความสะดวกพอเพียงและมีคุณภาพหรือไม่
4. นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์เป็นที่น่าพอใจหรือไม่

ข้อมูลดังกล่าว มีประโยชน์ในการวางแผนเมื่อทราบวัตถุประสงค์ของนักท่องเที่ยวแล้ว ก็สามารถจัดการเพื่อสนองความต้องการได้ การจัดการพื้นที่อนุรักษ์มิใช่เพียงความเข้าใจในด้านทรัพยากรเท่านั้น แต่จะต้องเข้าใจลักษณะและความต้องการของผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรนั้นด้วย โดยวิธีนี้นักท่องเที่ยวจะได้รับตอบสนองสิ่งที่ต้องการโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม หรือไปขัดแย้งกับกิจกรรมอื่นๆ

ตามหลักการดังกล่าว (พจนา สวนศรี, ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ และ เสรี เวชบุษกร, 2547.) จุดประสงค์ของการจัดตั้งพื้นที่อนุรักษ์ก็เพื่อป้องกันรักษาพันธุ์พืชและสัตว์ แต่การพัฒนาเพื่อบริการนักท่องเที่ยวของอุทยานแห่งชาติจะช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นได้อย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดการยอมรับว่า อุทยานแห่งชาติ คือ สถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ ความเชื่อที่ว่านักท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ให้แก่อุทยานแห่งชาติจนสามารถเลี้ยงตัวเองได้ จึงเป็นที่ยอมรับกัน โดยเฉพาะในกลุ่มประเทศด้อยพัฒนาที่มีรายได้ต่ำ จึงพยายามพัฒนาอุทยานแห่งชาติเพื่อใช้เป็นเครื่องมือป้องกันรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

การแบ่งเขตการจัดการ (Zoning) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ

1. เขตหวงห้าม (Strict Protection Zones) คือ เขตที่ไม่อนุญาตให้เข้าไปท่องเที่ยว
2. เขตธรรมชาติหรือเขตป่าเปลี่ยว (Wilderness Zones) คือ เขตที่อนุญาตให้เข้าไปท่องเที่ยวได้โดยการเดิน หรือพายเรือ เขตดังกล่าวจะไม่อนุญาตให้ใช้พาหนะที่ติดเครื่องยนต์เข้าไป

3. เขตการใช้ประโยชน์ท่องเที่ยวปานกลาง (Moderate Tourism Use Zones) เป็นเขตที่อนุญาตให้นักท่องเที่ยวสามารถประกอบกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ได้โดยไม่ก่อผลกระทบต่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม จึงอาจต้องจำกัดปริมาณนักท่องเที่ยว และให้มีกิจกรรมที่ก่อผลกระทบน้อย สิ่งอำนวยความสะดวกที่อนุญาตให้ก่อสร้าง ได้แก่ ลานจอดรถ ห้องสุขา ศาลา นิทรรศการ ข้างทาง และเส้นทางศึกษาธรรมชาติ

4. เขตพัฒนา (Development Zones) เป็นเขตที่มีขนาดเล็ก ซึ่งเป็นที่ตั้งของสิ่งอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่และนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับเจ้าหน้าที่ ได้แก่

ที่ทำการ บ้านพัก โรงวัสดุ โรงซ่อม ส่วนสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก สถานที่พัก เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการอุทยานแห่งชาติ

อุทยานแห่งชาติ หมายถึง "ที่ดินซึ่งรวมทั้งพื้นที่ทั่วไป ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายฝั่งที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ลักษณะที่ดินดังกล่าวเป็นที่ที่มีสภาพธรรมชาติที่น่าสนใจและมีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์หรือครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใดซึ่งมิใช่ทบวงการเมือง ทั้งนี้การกำหนดดังกล่าวก็เพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและความรื่นรมย์ของประชาชนสืบไป" (พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504)

สุรเชษฐ์ (ส่วนอุทยานแห่งชาติทางทะเล, 2541.) ได้ให้ความหมายของพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ตามหลักการในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ของสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ หรือ The World Conservation Union (IUCN เดิมย่อมาจาก International Union for Conservation of Nature Resources) ว่า เป็นพื้นที่ที่มีขนาดกว้างใหญ่ ประกอบด้วยระบบนิเวศสำคัญที่เป็นตัวแทนของภูมิภาค มีลักษณะเด่นตามธรรมชาติ หรือทิวทัศน์ที่งดงามมีแหล่งพืชพรรณและสัตว์ป่า ธรณีสัณฐาน และเป็นถิ่นที่อาศัยของทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ มีคุณค่าทางวิทยาศาสตร์ การ การศึกษา และนันทนาการของมนุษย์ โดยมีให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติของนานาชาติ คือ เพื่อคุ้มครองรักษาแหล่งธรรมชาติและทัศนียภาพที่มีความสำคัญระดับชาติหรือระดับนานาชาติ สำหรับประโยชน์ด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และนันทนาการของมนุษย์ และเพื่อการคงไว้ซึ่งความเป็นตัวแทนของระบบนิเวศของภูมิภาค สังคมสิ่งมีชีวิต และทรัพยากรพันธุกรรม ตลอดจนชนิดพันธุ์ที่ใกล้จะสูญพันธุ์ ทั้งนี้ เพื่อความมั่นคงและความหลากหลายทางนิเวศวิทยา

ในท้ายประกาศของพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ได้ระบุถึงเหตุผลหรือวัตถุประสงค์ของการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติไว้ว่า "เพื่อคุ้มครองรักษาสภาพธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พรรณไม้และของป่า สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่า และภูเขา ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมมิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป เพื่ออำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่รัฐและประชาชนสืบไป" (ธนิจ เอียวพานิช, 2544.)

อุทยานแห่งชาติ คือ พื้นที่ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญทางระบบนิเวศวิทยา ซึ่งมีความสวยงามที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่ว่าจะเป็นทัศนียภาพที่งดงาม น้ำตก ถ้ำ และภูเขา หรือดอกไม้ และสัตว์นานาชนิดที่มีความสำคัญยิ่ง

กรมป่าไม้ โดยสวนอุทยานแห่งชาติ และสวนอุทยานแห่งชาติทางทะเล ภายใต้สังกัดของสำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ในฐานะผู้ได้รับภารกิจและหน้าที่ในการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติทั่วประเทศไทย ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งและบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

1. เพื่อรักษาทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติดั้งเดิมอย่างถาวรตลอดไป หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ
2. เพื่อรักษาพื้นที่ที่มีความสวยงามเป็นพิเศษไว้ สำหรับประโยชน์ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว
3. เพื่อเป็นแหล่งในด้านการศึกษาค้นคว้าวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านธรรมชาติวิทยา

อุทยานแห่งชาติของประเทศไทยถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ที่มีคุณค่าในเชิงวิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ และเชิงนิเวศวิทยา อุทยานแห่งชาติของไทยส่วนใหญ่ถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญทั้งทางความสวยงามทางธรรมชาติและประวัติศาสตร์ ความสวยงามทางธรรมชาติ ภูมิประเทศหรือภูมิศาสตร์ของอุทยานแห่งชาติ และหากพิจารณาอุทยานแห่งชาติในแง่ของการเป็นพื้นที่อนุรักษ์แล้ว ถือว่ามีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการรักษาเสถียรภาพเชิงนิเวศวิทยา และการอนุรักษ์ในความหลากหลายด้านชีวภาพ พื้นที่อนุรักษ์เหล่านี้ ยังเป็นสถานที่ที่พิเศษสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นแหล่งความรู้ทางการศึกษาอีกด้วย

เนื่องจากความจำเป็นในการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรที่มีความหลากหลายทั้งในด้านชีวภาพและระบบนิเวศ ที่อยู่ภายในพื้นที่อุทยานแห่งชาติที่มีความสำคัญจึงทำให้พื้นที่อุทยานแห่งชาติไทยถูกประกาศให้ครอบคลุมพื้นที่กระจายอยู่ทุกภาคของประเทศไทย

วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติของประเทศไทย

1. เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ คือต้องการอนุรักษ์สภาพธรรมชาติของพื้นที่ให้คงอยู่ตามธรรมชาติ ป้องกันการรบกวนโดยมนุษย์ โดยเฉพาะทรัพยากรที่สำคัญ เช่น สัตว์ป่า พืชพรรณ และลักษณะธรรมชาติที่สวยงามเป็นพิเศษรวมทั้งแหล่งอนุรักษ์พันธุกรรมที่สำคัญ

2. เพื่อการท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนใจ เนื่องจากในเขตอุทยานแห่งชาติมีทิวทัศน์ทางธรรมชาติที่สวยงามเหมาะกับการใช้ประโยชน์ทางการท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความสุขทางกาย สุขใจ และช่วยผ่อนคลายความเครียดจากการปฏิบัติงานประจำ

3. เพื่อการศึกษาค้นคว้าวิจัย พื้นที่อุทยานแห่งชาติสามารถจัดเป็นห้องทดลองทางธรรมชาติกลางแจ้ง ที่สามารถวิจัยไม่สิ้นสุดของนักศึกษา นักวิทยาศาสตร์และประชาชนทั่วไป อุทยานแห่งชาติของไทยทุกแห่งมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร ซึ่งจัดตามหลักสากลของการจัดการอุทยานแห่งชาติ มีการบริหารโดยอำนาจรัฐที่เป็นส่วนกลาง โดยผ่านคณะกรรมการในระดับชาติ เรียกว่าคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติอันประกอบไปด้วยผู้ทรงคุณวุฒิจากหลากหลายสาขาอาชีพและหลายหน่วยงาน

ในการจัดการอุทยานแห่งชาติ เจ้าหน้าที่จะไม่ตกแต่งพื้นที่ด้วยพันธุ์ไม้ต่างถิ่น แต่จะจัดบริเวณให้มีความร่มรื่นด้วยไม้ท้องถิ่น และดูแลให้บริเวณท่องเที่ยวมีความสะดวกและปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว แต่การดำเนินการดังกล่าวจะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรต่างๆ ในอุทยานแห่งชาติ เช่น การทำทางเดินเท้า ทางลำเลียง วางท่อนจอดเรือ ทำหอดูสัตว์ บันไดเดินขึ้นลง น้ำตก สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่เจ้าหน้าที่ได้จัดทำไว้เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าขณะที่ท่านได้รับความเพลิดเพลินจากการเข้าใช้อุทยานแห่งชาติแล้ว ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ในอุทยานแห่งชาติจะได้รับความปลอดภัยจากการเข้าใช้พื้นที่ของนักท่องเที่ยวเช่นกัน และเนื่องจากอุทยานแห่งชาติส่วนใหญ่ตั้งอยู่ไกลจากตัวเมือง การเดินทางเข้าถึงไม่สะดวกและใช้เวลานาน จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในเรื่องของการเดินทางเข้าถึง ที่ทางเดินเท้า ที่พักและระบบสาธารณูปโภคไว้ด้วย

นอกจากสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้แล้ว ยังมีหน้าที่ในการศึกษาแก่นักท่องเที่ยว นักเรียน นักศึกษาตลอดจนผู้สนใจทั่วไป เกี่ยวกับเรื่องราวทางธรรมชาติวิทยา และการอนุรักษ์ทรัพยากรด้วย อย่างไรก็ตามด้วยความสำคัญของจำนวนเจ้าหน้าที่และสิ่งอำนวยความสะดวก การบริการในพื้นที่อุทยานแห่งชาติบางแห่งจึงอาจมีข้อบกพร่องอยู่บ้าง ซึ่งจะได้ปรับปรุงพัฒนาต่อไป

จากเหตุผลดังกล่าวในการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติ เพื่อรักษาสภาพดั้งเดิมของธรรมชาติให้คงอยู่ และในขณะเดียวกันต้องมีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่โดยเกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด ดังนั้น หลักในการบริหารจัดการพื้นที่อุทยานแห่งชาติ จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดเขตบริการบริหารให้ชัดเจน (สุรเชษฐ์ และดรรรชนี, 2539.) ได้จำแนกเขตการบริหารจัดการในพื้นที่อุทยาน

แห่งชาติ ไว้เป็น 5 เขต ได้แก่ 1) เขตบริการ 2) เขตนันทนาการกลางแจ้ง 3) เขตสงวนธรรมชาติ 4) เขตฟื้นฟูสภาพธรรมชาติ และ 5) เขตการใช้ประโยชน์ในกรณีพิเศษ

ขอบเขตงานบริการในอุทยานแห่งชาติ

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกรมป่าไม้ สรุปจากการสัมมนาเรื่อง แนวทางการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติทางทะเล ภายใต้ความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน สรุปได้ว่า งานบริการในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ ประกอบด้วย

1. กลุ่มงานบริการที่กรมป่าไม้ควรดำเนินการเอง ได้แก่ งานบริการข้อมูลข่าวสาร งานบริการให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและอุทยานแห่งชาติ และงานบริการด้านความปลอดภัย
2. กลุ่มงานกรมป่าไม้ควรสนับสนุนให้เอกชนหรือชุมชนเข้าไปดำเนินกิจการได้ ได้แก่ งานบริการนำเที่ยว งานบริการบ้านพัก งานบริการด้านการขนส่ง งานบริการด้านอาหาร

คุณค่าของอุทยานแห่งชาติ

1. ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจุบันสถานการณ์ป่าไม้โดยเฉพาะในประเทศไทยกำลังพัฒนาถูกทำลายอย่างมาก เนื่องจากความต้องการที่ดินเพื่อการเกษตร การประกาศจัดตั้งพื้นที่เป็นอุทยานแห่งชาติก็เพื่อช่วยคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญไว้ เป็นมาตรการหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากมีกฎหมายที่เข้มงวด มีบทลงโทษที่รุนแรง มีการบริหารมีอัตราค่าลงและงบประมาณที่จะดูแลอย่างใกล้ชิด
2. ด้านเศรษฐกิจ อุทยานแห่งชาติมีวัตถุประสงค์หลักอย่างหนึ่งคือ เพื่อการการท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจ ทำให้เกิดธุรกิจท่องเที่ยวและบริการ ซึ่งเป็นที่มาของรายได้ของราษฎรในท้องถิ่น และเกิดอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีการใช้แรงงานในท้องถิ่นเป็นหลัก ทำให้มีการกระจายรายได้ นอกจากนี้พื้นที่อุทยานแห่งชาติยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวอนุรักษ์พันธุ์กรรมดั้งเดิมที่สามารถนำไปใช้ในการผสมพันธุ์พืชและสัตว์ เพื่อให้ได้พันธุ์แท้ที่ทนทานต่อโรคและแมลง และให้ผลผลิตสูง ทั้งช่วยรักษาสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมต่อการเกษตร บางแห่งเป็นต้นน้ำที่สำคัญที่ระบายน้ำลงสู่ลำธารตอนล่าง
3. ด้านการศึกษา ค้นคว้า วิจัย อุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่ที่ไม่ถูกรบกวน จึงเป็นที่นักวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านนิเวศวิทยาต้องการเพื่อการศึกษาวิจัยทางธรรมชาติ และเลือกพื้นที่อุทยานแห่งชาติเป็นสถานีวิจัยในโครงการวิจัยที่สำคัญๆ ระดับชาติ และระดับโลก

4. ด้านสังคมและวัฒนธรรม อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งที่มีคุณค่าทางด้านนันทนาการที่ประชาชนสามารถใช้เวลาร่วมกันพักผ่อน ทำให้ร่างกายและจิตใจดีขึ้น เป็นที่มาของสติปัญญาทำให้มีประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมไปในทางที่ดี ดังจะพบว่านักประพันธ์ นักกวี นักแต่งเพลง หรือแม้แต่พระพุทธเจ้าได้ใช้ป่าเป็นแหล่งผลิตผลงานอันอมตะ

อุทยานแห่งชาติได้นำความเจริญสู่พื้นที่ใกล้เคียงทำให้มีถนน ไฟฟ้า ประปา อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งอนุรักษ์โบราณวัตถุโบราณสถานให้คงอยู่เพื่อเตือนใจประชาชนให้เห็นความสำคัญและบทเรียนต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต นอกจากนี้กิจกรรมการท่องเที่ยวยังช่วยเผยแพร่วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่นให้แพร่หลาย ทำให้ประชาชนสำนึกถึงความสำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม บางครั้งการท่องเที่ยวมีส่วนช่วยเปลี่ยนวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่จากการเกษตรมาเป็นการค้าขายและนำเที่ยวมากขึ้น

ด้านสิ่งแวดล้อม อุทยานแห่งชาติจัดขึ้นเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมมากที่สุด อุทยานแห่งชาติจึงเป็นพื้นที่ที่ช่วยรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อม จึงเกิดความมั่นคงแก่กระบวนการทางอุทกวิทยา ช่วยป้องกันการพังทลายของดิน ช่วยควบคุมสภาพภูมิอากาศ ช่วยรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม ต่อสิ่งมีชีวิตช่วยคุ้มครองรักษาประสิทธิภาพของระบบนิเวศให้ได้ผลผลิตยั่งยืนตลอดไป และเป็นแหล่งช่วยพัฒนาจิตของมนุษย์ส่งผลให้ลดปัญหาล้างแ้วลุ่มทางด้านการศึกษามากมาย ด้านความมั่นคงของประเทศ พื้นที่อุทยานแห่งชาติเหมือนคลังมหาสมบัติของประเทศ บางแห่งประกอบด้วยป่าไม้และแร่ธาตุอย่างสมบูรณ์ ในยามวิกฤติเมื่อชาติต้องการ

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกในประเทศไทย ดังในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 79 ตอนที่ 86 ลงวันที่ 18 กันยายน 2505 ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาพนมดงรักหรือบริเวณขอบด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของที่ราบสูงโคราช มีเนื้อที่ประมาณ 2,168 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,350,000 ไร่ มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 11 อำเภอ ของ 4 จังหวัด คือ อำเภอมวกเหล็ก อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี อำเภอปากช่อง อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา อำเภอนาดี อำเภอกบินทร์บุรี อำเภอประจันตคาม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี และอำเภอปากพลี อำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายก ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติในอันดับต้นๆ ของประเทศไทยที่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจ นอกจากนี้ อุทยานแห่งชาติเขา

ใหญ่ยังได้รับการยอมรับจากกลุ่มประเทศอาเซียน องค์การยูเนสโก (UNESCO) ให้เป็น “อุทยานมรดกของอาเซียน” เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2548 ที่ผ่านมา ให้อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็น 1 ใน 8 มรดกโลกแห่งใหม่ของโลก และนับเป็นมรดกโลกแห่งที่ 2 ของประเทศไทย ต่อจากอุทยานแห่งชาติห้วยขาแข้ง นอกจากนี้อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ยังเพิ่มความยิ่งใหญ่เข้าไปด้วยการรวมพื้นที่ป่าอีก 4 แห่งนั่นคือ อุทยานแห่งชาติตาพะยา ทับลาน ปางสีดา และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ ทำให้ปัจจุบันอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่มีพื้นที่รวมทั้งหมดถึง 3.87 ล้านไร่ (Places & Prices, 2006.)

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ตั้งอยู่ในเทือกเขาพนมดงรัก เป็นแหล่งกำเนิดของต้นน้ำลำธารที่สำคัญหลายสาย เช่น แม่น้ำนครนายก และแม่น้ำมูล อุดมไปด้วยพันธุ์ไม้และสัตว์ป่านานาชนิด เช่น ช้างป่า กวางป่า เก้ง กระต่าย เสือ ตลอดจนมีลักษณะทางธรรมชาติที่สวยงาม

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่เป็นพื้นที่ด้านตะวันตกของเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งโดดเด่นขึ้นมาจากที่ราบภาคกลางแล้วก่อตัวเป็นแนวเขตของที่ราบสูงของโคราช มีเขาร่มเป็นยอดเขาที่สูงที่สุด 1,351 เมตร เขาแหลมสูง 1,326 เมตร เขาเขียวสูง 1,292 เมตร เขาสามยอดสูง 1,142 เมตร เขาฟ้าผ่าสูง 1,078 เมตร เขากำแพงสูง 875 เมตร เขาสมอปูนสูง 805 เมตร และเขาแก้วสูง 802 ซึ่งวัดความสูงจากระดับน้ำทะเลเป็นเกณฑ์ และยังประกอบด้วยทุ่งกว้างสลับป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ด้านทิศเหนือและตะวันออกพื้นที่จะลาดลง ทางทิศใต้และตะวันตกเป็นที่สูงชันไปเรื่อย ๆ

นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ถึง 5 สาย ได้แก่ แม่น้ำปราจีนบุรี และแม่น้ำนครนายก อยู่ในพื้นที่ทางทิศใต้ของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ซึ่งมีความสำคัญต่อการเกษตรกรรม และระบบทางเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคนี้ แม่น้ำทั้งสองสายนี้ มาบรรจบกันที่จังหวัดฉะเชิงเทรา กลายเป็นแม่น้ำบางปะกงแล้วไหลลงสู่อ่าวไทย แม่น้ำลำตะคอง และแม่น้ำพระเพลิง อยู่ในพื้นที่ทางทิศเหนือไหลไปหล่อเลี้ยงพื้นที่เกษตรกรรมของที่ราบสูงโคราช ไปบรรจบกับแม่น้ำซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญของภาคอีสานตอนล่างไหลลงสู่มหานทีโขง ห้วยมวกเหล็ก อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีปริมาณน้ำไหลตลอดทั้งปีและให้ประโยชน์ทางด้านการเกษตรโดยเฉพาะการปศุสัตว์ของภูมิภาคนี้ ไหลลงสู่มหานทีปากสักที่อำเภอมวกเหล็ก

ลักษณะภูมิอากาศ

สภาพป่าเป็นที่รกทึบและได้รับอิทธิพลจากลมมรสุม ทำให้เกิดฝนตกชุกตามฤดูกาล อากาศไม่ร้อนจัดและหนาวจัดจนเกินไป จัดอยู่ในประเภทเย็นสบายตลอดทั้งปี เหมาะแก่การเดินทางท่องเที่ยวและประกอบกิจกรรมนันทนาการชนิดต่างๆ อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 23 องศาเซลเซียส

ฤดูร้อน แม้ว่าอากาศจะร้อนอบอ้าวกว่าในที่อื่น แต่ที่เขาสูงบนเขาใหญ่อากาศเย็นสบาย เหมาะแก่การพักผ่อน เล่นน้ำในลำธาร และนำอาหารไปรับประทาน ไม้ป่ามีดอกหลากสีบานสะพรั่งออกผลตามฤดูกาล

ฤดูฝน เป็นช่วงหนึ่งของปีที่สภาพบนเขาใหญ่ชุ่มฉ่ำ ป่าไม้ท่งหญ้าเขียวขจี น้ำตกทุกแห่งไหลแรงส่งเสียงดังก้องป่าให้ชีวิตชีวาแก่ผู้มาเยือน แม้การเดินทางจะลำบากกว่าปกติแต่จำนวนนักท่องเที่ยวก็ไม่ลดน้อยลงเลย

ฤดูหนาว ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นฤดูที่นิยมเดินทางไปเขาใหญ่มากที่สุด สีเขียวขจีของธรรมชาติ หอ่งฟ้าสดใส มีอากาศหนาวเย็นในเวลากลางวัน

พืชพรรณและสัตว์ป่า

สภาพป่าในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่แบ่งออกได้เป็น ป่าเบญจพรรณ ป่าดงดิบแล้ง ป่าดงดิบชื้น ป่าดิบเขา ท่งหญ้า และป่ารุ่นหรือป่าเหล่า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ป่าเบญจพรรณแล้ง

ลักษณะของป่าชนิดนี้ อยู่ทางด้านทิศเหนือ ซึ่งมีระดับความสูงระหว่าง 200 - 600 เมตร จากระดับน้ำทะเล ประกอบด้วยไม้ยืนต้นประเภทผลัดใบ เช่น มะค่าโมง ประดู่ ตะแบก ตะเคียนหนู แดง นนทรี ช่อ ปออีเก้ง สมอพิเภก ตะคล้า เป็นต้น พืชชั้นล่างมีไม้ไผ่และหญ้าต่างๆ รวมทั้งกล้วยไม้ด้วย ในฤดูแล้งป่าชนิดนี้จะมีไฟลุกลามเสมอ และตามพื้นป่าจะมีหินปูนผุดขึ้นอยู่ทั่วไป

2. ป่าดงดิบแล้ง

ลักษณะป่าชนิดนี้อยู่ทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นที่ราบลูกเนินในระดับความสูง 200 - 600 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ไม้ชั้นบน ได้แก่ ยางนา พันจำ เคี่ยมคะนอง ตะเคียนทอง ตะเคียนหิน ตะแบก สมพง สองสลึง มะค่าโมง ปออีเก้ง สะตอ ชาก และคอแลน เป็นต้น ไม้ยืนต้น

รอง ได้แก่ กะเบาหลัก หลวงชี้อยาย และกั๊ดลัน เป็นต้น พืชจำพวกปาล์ม เช่น หมากลิง และลาน พืช
ชั้นล่างประกอบด้วยพืชจำพวกมะพร้าว นกคุ้ม พวกชิง ข่า กล้วยป่า และเตย เป็นต้น

3. ปาดงดิบขึ้น

ลักษณะปาดงดิบขึ้นเป็นป่าที่อยู่ในระดับความสูง 400 – 1,000 เมตร จากระดับน้ำทะเล
ปานกลาง จะมีชนิดไม้คล้ายคลึงกับปาดงดิบแล้ง เพียงแต่ว่าไม้วงศ์ยางขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น
ยางกล่อง ยางขน ยางเลี่ยน และกระบาก โดยเฉพาะพื้นที่ถูกรบกวนจะพบ ชมพูป่า และกระทุ่มน้ำ
ขึ้นอยู่ทั่วไป พรรณไม้ผลัดใบ เช่น ปออีเก้ง สมพง และกั่ววู แทบจะไม่พบเลย บริเวณริมลำธาร
มักจะมีไผ่ลำใหญ่ๆ คือ ไผ่ล่ำมะลอกขึ้นอยู่เป็นกลุ่ม ปาดงดิบขึ้นบนที่สูงขึ้นไปจะมียางปายและยาง
ควน นอกจากไม้ยางแล้วไม้ขึ้นบนชนิดอื่นๆ ยังมี เคี่ยมคะนอง ปรง บรมมือ จำปีป่า พะดง และทะเลใต้
ไม้ขึ้นรอง ได้แก่ ก่อ่น้ำ ก่อรัก ก่อตาง และก่อด้อย ขึ้นปะปนกัน

4. ปาดิบเขา

ปาดงดิบขึ้นพบอยู่ในพื้นที่ที่มีอากาศเย็นบนภูเขาสูง ที่สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,000
เมตรขึ้นไป สภาพป่าแตกต่างไปจากปาดงดิบขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ไม่มีไม้วงศ์ยางขึ้นอยู่เลย พรรณไม้
ที่พบเป็นไม้เนื้ออ่อน เช่น พญาไม้ มะขามป้อมดง ขุนไม้ และสนสามพันปี และไม้ก่อดิบชนิดต่างๆ ที่
พบขึ้นในปาดงดิบขึ้น นอกจากก่อดิบและก่อด่างๆ ความสูงจากระดับน้ำทะเล 600 – 900 เมตร
เท่านั้น ตามความสูงจะพบต้นกำลังเสือโคร่ง ขึ้นกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ไม้ขึ้นรองได้แก่ เกิดล้าน
ล้มแปะ แกนหมอ เพลิงจันทน์ และหว้า พืชชั้นล่าง ได้แก่ ต้างผา กำลังกาสาตัวผู้ กูด และกล้วยไม้ดิน

5. หุ่นหญ้าและป่ารุ่นหรือป่าเหล่า

ลักษณะปาดงดิบขึ้นเป็นผลเสียเนื่องจากการทำไร่เลื่อนลอยในอดีต ก่อนมีการจัดตั้งป่า
เขาใหญ่เป็นอุทยานแห่งชาติได้มีราษฎรอาศัยอยู่และได้แผ้วถางป่าทำไร่ เมื่อมีการอพยพราษฎรลง
ไปสู่ที่ราบบริเวณไร่นาดังกล่าวถูกปล่อยทิ้ง ต่อมาสภาพเป็นหุ่นหญ้าคาเสียส่วนใหญ่ บางแห่งมีหญ้า
แซม หญ้าพง หญ้าขนตาช้างเลา และตองกง และยังมีกูดชนิดต่างๆ ขึ้นปะปนอยู่ด้วย เช่น โขน
ใหญ่ กูดปัด โขนผี กูดงอดแงด และกูดตีนกวาง

เนื่องจากในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ มีการป้องกันไฟป่าเป็นอย่างดี พื้นที่ป่าหญ้า
หรือป่าเหล่านี้นี้จึงไม่ถูกรบกวนจากไฟป่าเลย ดังนั้น จึงมีพันธุ์ไม้จำนวนไม่น้อยแพร่พันธุ์กระจาย
กระจายทั่วไป เช่น สอยดาว บรมมือ ลำพูป่า เลี่ยน ปอหนู ตลงแตบ ฯลฯ ปัจจุบัน พื้นที่ป่าหุ่นหญ้าบาง
แห่งได้กลับฟื้นคืนสภาพเป็นป่าละเมาะบ้างแล้ว

การแบ่งเขตการจัดการพื้นที่ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่มีการแบ่งพื้นที่ในการจัดการออกเป็น 6 เขต คือ

1. **เขตบริการ (Intensive Zone)** เป็นบริเวณที่มีสิ่งก่อสร้างและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยวทั้งประเภทไปเช้าเย็นกลับ และประเภทที่พักค้างแรม ลักษณะเด่นของเขตนี้ คือ สิ่งก่อสร้าง ได้แก่ ที่ทำการอุทยานแห่งชาติ บ้านพัก ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ศูนย์อาหาร ที่จอดรถ และส่วนประกอบอื่นๆ ที่จำเป็นในการบริหารและบริการนักท่องเที่ยว เนื้อที่ของเขตบริการมีประมาณ 39 ตร.กม. หรือประมาณ 1.8 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

2. **เขตท่องเที่ยวและนันทนาการ (Outdoor Recreation Zone)** เป็นบริเวณที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้ประกอบกิจกรรมต่างๆ เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณสองข้างทางถนนสายหลักที่มีจุดเด่นและสิ่งที่น่าสนใจตามธรรมชาติ อยู่ห่างจากขอบถนนประมาณ 1 กม. ทั้งนี้รวมถึงน้ำตกที่สำคัญ เช่น น้ำตกเหวสุวัต น้ำตกเหวนรก น้ำตกสาริกา และลำธารต่างๆ ตลอดจนบริเวณที่กางเต็นท์ เขตนี้มีเนื้อที่ประมาณ 260 ตร.กม. หรือ 12 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกจะอนุญาตให้มีได้ก็ต่อเมื่อจำเป็นสำหรับการท่องเที่ยว และพักผ่อนหย่อนใจ เช่น ที่จอดรถ ทางเท้าบริเวณที่กางเต็นท์ และอุปกรณ์ในการสื่อความหมาย

3. **เขตหวงห้าม (Strict Nature Reserve Zone)** พื้นที่หวงห้ามที่สำคัญ ได้แก่ หนองซิง หนองผกชี โป่งสัตว์ต่างๆ ทุ่งหญ้าบางแห่ง และสังคมพืชชนิดพิเศษบริเวณเขาเขียว คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 45 ตร.กม. หรือ 2.1 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ พื้นที่นี้จะไม่เปิดให้มีการใช้ประโยชน์ด้านอื่น ยกเว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากทางอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

4. **เขตการใช้พื้นที่เพื่อวัตถุประสงค์พิเศษ (Special use Zone)** เป็นพื้นที่ที่ส่วนราชการอื่นเข้าไปใช้ประโยชน์ตามข้อตกลงพิเศษ ได้แก่ สถานีเรดาร์เขาเขียว เนื้อที่ประมาณ 25 ตร.กม. หรือ 1.2 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เป็นพื้นที่เพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม

5. **เขตฟื้นฟูสภาพ (Recovery Zone)** เป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่บริเวณที่เสื่อมโทรมจากการทำลายป่า คิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 92 ตร.กม. หรือประมาณ 4.3 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ พื้นที่เหล่านี้ได้มีการดำเนินการปลูกป่าไปแล้วโดยหน่วยงานของกรมป่าไม้ และตามโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ ฯ

6. เขตป่าเปลี่ยว (Primitive Zone) เป็นพื้นที่ส่วนที่เหลือจากการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ และมีลักษณะแตกต่างไปจากเขตอื่นอย่างเห็นได้ชัด คือ มีลักษณะเป็นธรรมชาติ ไม่มีการพัฒนาใดๆ ที่สังเกตเห็นได้ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ มีความงดงามและมีคุณค่าทางการศึกษา มีเนื้อที่ประมาณ 1,707 ตร.กม. หรือประมาณ 78.9 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกจะคำนึงถึงเรื่องความปลอดภัยและความจำเป็นสำหรับการเดินทางไกล เช่น ทางเท้า

แหล่งท่องเที่ยวและนันทนาการ

แหล่งท่องเที่ยวและนันทนาการ คือ บริเวณที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมนันทนาการเพื่อพักผ่อนหย่อนใจได้ โดยบริเวณที่สำคัญๆ เช่น น้ำตกเหวสุวัต น้ำตกผากล้วยไม้ น้ำตกเหวนรก น้ำตกสาริกา น้ำตกนางรอง น้ำตกผากล้วยไม้ หุบผาหนองผกชี แก่งหินเพิง ผาเดียวดาย เขาสมอปูน ลำตะคอง รวมถึงบริเวณทางเดินอื่นๆ ด้วย

กิจกรรมการท่องเที่ยว

ส่องสัตว์ เป็นกิจกรรมที่ใช้ไฟส่องสัตว์ในเวลากลางคืนไปตามถนนสองข้างทาง เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวให้ความนิยมมาก มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่มากกว่า 200 ชนิด สัตว์ที่พบบ่อยคือ กวาง เก้ง หมูป่า นกนานาชนิด ช้าง สถานที่ส่องสัตว์เริ่มต้นจากที่ทำการอุทยานฯ ไปตามถนนธนรัชต์ แล้วเลี้ยวซ้ายบริเวณอ่างเก็บน้ำมอสิงโต ผ่านค่ายเยาวชน สนามกอล์ฟเก่า และเข้าถนนธนรัชต์ผ่านศูนย์ฝึกอบรมการป่าไม้เขาใหญ่ เส้นทางเป็นวงกลม ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง

เดินป่าศึกษาธรรมชาติ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ มีเส้นทางเดินป่าระยะสั้น และเส้นทางเดินป่าประเภทท่องเที่ยว สามารถสอบถามรายละเอียดการเดินป่าและติดต่อเจ้าหน้าที่นำทางได้ที่ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว แบ่งเป็น

เส้นทางเดินป่า 10 เส้นทาง บนเขาใหญ่ (Places & Prices, 2006.) ได้แก่

สายที่ 1 ศูนย์บริการ-น้ำตกกองแก้ว-น้ำตกเหวประทุน-น้ำตกเหวไทร-น้ำตกเหวสุวัต ระยะทาง 8 กิโลเมตร

สายที่ 2 ผากล้วยไม้-น้ำตกเหวประทุน-น้ำตกเหวไทร-น้ำตกเหวสุวัต หรือที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ระยะทาง จากผากล้วยไม้-ที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ 6.1 กิโลเมตร และจากผากล้วยไม้-น้ำตกเหวสุวัต 6.7 กิโลเมตร

สายที่ 3 ผากล้วยไม้-น้ำตกเหวสุวัต ระยะทาง 3.1 กิโลเมตร

สายที่ 4 น้ำตกเหวสุวัต-หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาแหลม ระยะทาง 4 กิโลเมตร

สายที่ 5 ที่ทำการอุทยานฯ-หนองผักชี ระยะทาง 4.5 กิโลเมตร

สายที่ 6 ศูนย์บริการฯ ดงตั่ว-มอสิงโต ระยะทาง 2.7 กิโลเมตร

สายที่ 7 กม.33-หอดูสัตว์หนองผักชี ระยะทาง 3 กิโลเมตร

สายที่ 8 น้ำตกกองแก้ว-ค่ายเยาวยุทธและสนามกอล์ฟเก่า ระยะทางจากน้ำตกกองแก้วไปค่ายเยาวยุทธ 1 กิโลเมตร จากน้ำตกกองแก้วไปสนามกอล์ฟเก่า 1.3 กิโลเมตร

สายที่ 9 จุดชมวิวกาญจนาภิเษก ระยะทาง 1.4 กิโลเมตร

สายที่ 10 ลานจอดรถ-น้ำตกเหวนรก ระยะทาง 1 กิโลเมตร

ดูนกและผีเสื้อ เขาใหญ่เป็นแหล่งดูนกที่ดีที่สุดแห่งหนึ่ง มีนกกมากกว่า 340 ชนิด เส้นทางดูนกจะอยู่บริเวณที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เส้นทางเดินป่า สองข้างทางถนน และบริเวณสนามกอล์ฟเก่า ตลอดทางไปจนถึงหอดูสัตว์หนองผักชี บริเวณเส้นทางเดินไปหอดูสัตว์มอสิงโต และบริเวณที่พบผีเสื้อคือ บริเวณรอบที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ผากล้วยไม้ และบริเวณน้ำตกเหวสุวัต

ขี่จักรยาน เขาใหญ่จัดทำเส้นทางขี่จักรยาน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีจักรยานให้เช่า สามารถขี่จักรยานผ่านได้มีอ่างเก็บน้ำมอสิงโต ไม่ไกลจากที่ทำการอุทยานฯ เส้นทางที่เหมาะสมขี่จักรยานมากที่สุดคือ จากหอดูสัตว์มอสิงโตกลับมาทางถนนใหญ่จะมีป้อมกันรถไว้ ถนนสายนี้จะไปยังค่ายพักเยาวยุทธและจุดชมวิวกาญจนาภิเษก ผ่านสนามกอล์ฟเก่า มีสัตว์และทิวทัศน์ที่สวยงามให้ชม นอกจากนี้ยังมีอีกเส้นทางหนึ่งคือ เป็นเส้นทางไปยังจุดชมวิวกาญจนาภิเษก บริเวณนี้เป็นที่ตั้งของบ้านพักเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และบ้านพักรับรองนักท่องเที่ยว ด้านบนจะเห็นบรรยากาศของป่าเขาและเทือกเขาที่สวยงาม

ล่องแก่ง ที่แก่งหินเพิงหน่วย ขญ. 9 (ใสใหญ่) อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี ฤดูฝนกระแสน้ำจะไหลหลากอย่างรุนแรงมีเกาะแก่งกลางลำน้ำมากมายระยะทางยาวประมาณ 7 กิโลเมตร เหมาะกับการล่องเรือยาง มีระดับความยากในการล่องแก่งในระดับ 3-5 ใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง

บ้านพักในเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

1. บ้านพักของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

ถึงแม้ความสะดวกสบายของบ้านพักในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่จะน้อยกว่าของเอกชน แต่สิ่งที่ได้เปรียบคือบรรยากาศที่ใกล้ชิดธรรมชาติ อากาศที่บริสุทธิ์ โดยมีบ้านพักที่ให้บริการ ดังนี้

โซนที่ 1 (ศูนย์บริการฯ – บ้านเขาใหญ่ – ค่ายเขาใหญ่) ได้แก่ กองแก้ว พนาสันต์ ชัยพฤกษ์ และค่ายพักเขาใหญ่

โซนที่ 2 (บนเขา – บ้านเขาใหญ่) ได้แก่ ทิวทัศน์ และอรพิม

โซนที่ 3 (ค่ายสุรสวัสดิ์ – บ้านเขาใหญ่) ได้แก่ ค่ายสุรสวัสดิ์

โซนที่ 4 (บ้านธนารัตน์ – บ้านเขาใหญ่) ได้แก่ สำนักนายก รัฐมนตรี ผู้ติดตาม

2. รีสอร์ทในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

ส่วนใหญ่อยู่บนถนนราชภัฏ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ได้แก่

1. อีสเกรซ ฟาร์มแอนด์ รีสอร์ท	
2. ซ่อมะม่วง ฟอเรสฮิลล์ รีสอร์ท	กม.4
3. ภูหินสวาย	กม.4
4. เขาใหญ่ วิลล่า	กม.4
5. คีรีมายา	กม.7
6. โบนันซ์แอนด์ เขาใหญ่	กม.7
7. เมาน์เทนวิว รีสอร์ท	กม.7
8. เขาใหญ่การ์ณเด็นลด์จ	กม.7
9. สักกุดีออน	กม.9
10. บ้านเขาใหญ่นาสุวรรณค์	กม.14
11. บ้านพักเขาใหญ่	กม.16
12. จุลดิศเขาใหญ่ รีสอร์ท	กม.17
13. ไร่เพชรน้ำหนึ่ง	กม.18.5
14. โกลเด็นวันเลย์ รีสอร์ท	กม.19.5
15. เดอะจิงเกิลเฮาส์	กม.19.5
16. แมนดาริน โกลเด็น	กม.19.5
17. วิลเลย์ รีสอร์ท	
18. บ้านดวงพร รีสอร์ท	กม.20

19. คลองทราย รีสอร์ท กม.20

20. กมลฟาร์ม กม.20

3. สถานที่กางเต็นท์ มี 2 แห่ง คือ

1. สถานที่กางเต็นท์ลำตะคอง สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 600 คน
2. สถานที่กางเต็นท์ผากล้วยไม้ สามารถรับนักท่องเที่ยวได้ 800 คน

ร้านอาหาร

ร้านอาหารที่ให้บริการในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ บริเวณต่างๆ ได้แก่ บริเวณศูนย์บริการนักท่องเที่ยว บริเวณลานกางเต็นท์ผากล้วยไม้ บริเวณลานกางเต็นท์ลำตะคอง บริเวณน้ำตกเหวนรก บริเวณน้ำตกเหวสุวัต

ร้านค้า

ร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าที่จำเป็นในอุทยานแห่งชาติแห่งชาติ เช่น น้ำดื่ม ขนมขบเคี้ยว ตั้งอยู่บริเวณลานกางเต็นท์ผากล้วยไม้ ลำตะคอง และศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว

เป็นแหล่งข้อมูลของอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ อยู่ใกล้กับที่ทำการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ภายในมีการจัดนิทรรศการ บรรยายให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว ก่อนที่นักท่องเที่ยวจะเข้าชมในแหล่งท่องเที่ยว

ขอบเขตงานบริการในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

จากแนวคิดเรื่องงานบริการอุทยานแห่งชาติ (ธนิจ เอียวพานิช, 2544.) สรุปได้ว่า งานบริการในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ประกอบด้วย 4 ด้าน ดังนี้

1. งานบริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น บ้านพัก ค่ายพักแรม หอประชุม ร้านค้า ร้านอาหาร ห้องสุขา ถึงขยะ ฯลฯ
2. งานบริการเพื่อรักษาความปลอดภัยในบริเวณที่พักแรม และแหล่งนันทนาการ

3. งานบริการด้านข้อมูลและการสื่อความหมายธรรมชาติ เช่น ในศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ในอาคารที่ทำการ และการนำเดินศึกษาธรรมชาติรวมถึงดำเนินกิจกรรมต่างๆ

4. งานบริการอื่นๆ เช่น เก็บเงินค่าธรรมเนียม จัดค่ายเยาวชน รับเรื่องร้องเรียน

เขตการจัดการอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่

1. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 1(ด้านตรวจศาลเจ้าพ่อ) อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

2. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 2(ผากระดาด) อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

3. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 16(มวกเหล็กใน) อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

4. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 17(กลางดง) อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมาและอำเภอมวกเหล็ก จังหวัดสระบุรี

5. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 3(ตะเคียนงาม) อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

6. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 4(คลองปลากั้ง) อำเภอปากช่องและอำเภอด่านช้าง จังหวัดนครราชสีมา

7. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 5(กม.80) อำเภอด่านช้าง จังหวัดนครราชสีมาและอำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี

8. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 10(ประจันตคาม) อำเภอประจันตคามและอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี

9. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 11(คลองเพกา) อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี

10. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 12(เนินหอม) อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรีและอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

11. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 20(น้ำตกเหวนรก) อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรีและอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

12. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 13(นางรอง) อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

13. ฐานเฉพาะกิจเชื่อมคลองท่าด่าน อำเภอเมืองและอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
14. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 14(วังรี) อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก
15. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 15(ชะอม) อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี
16. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 18(เจ็ดคต) อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี
17. หน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ขญ. 19(ผากล้วยไม้)
18. สถานที่กางเต็นท์ลำตะคอง
19. น้ำตกเหวสุวัต

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ยุวดี ไวยโชติ (2535) ศึกษาความรู้และทัศนคติต่อทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน ในเขตหิมาลัย พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนโดยเรียงลำดับตามความสำคัญ ได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนแหล่งข้อมูลที่ได้รับข่าวสารและการหิมาลัยป่า ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน คือ จำนวนแหล่งข้อมูลที่ได้รับข่าวสาร ระดับการศึกษาและการหิมาลัยป่า

อุษา เวียงรอด (2537) ศึกษา ทัศนคติของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณี ประชาชนในพื้นที่โครงการ มีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (ลปท.) จังหวัดเชียงราย พบว่า ผู้ที่มีระดับการศึกษาสูงกว่า จะมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่าผู้ที่จบการศึกษาต่ำ ผู้ที่มีที่ดินมากกว่าจะมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่าผู้ที่ไม่มียอดและผู้ที่มียอดน้อย ผู้ที่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับภัยธรรมชาติ ที่เกิดจากป่าไม้ถูกทำลายจะมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่าผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ ผู้ที่ไม่เคยร่วมกิจกรรมเปรียบเทียบกับผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผู้ที่อยู่ในพื้นที่นาน (เกิน 25 ปี) เปรียบเทียบกับไม่นาน (ไม่เกิน 25 ปี) ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเปรียบเทียบกับผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าไม้น้อย ทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน

ยรรยง ศรีเจริญ (2539) ศึกษาของความเห็นของชาวเขาต่อการจัดการน้ำและการอนุรักษ์ธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำแพลงตามโครงการพัฒนาที่สูงจากหัวน้ำครวเรือนชาวเขา ผลการศึกษาพบว่า อายุ จำนวนสมาชิกในครัวเรือน ระดับการศึกษา ประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรม และการดูงานมีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นต่อการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูง

เดชา ไต้งสูงเนิน (2543) ศึกษาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเกษตร ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านม่วงคำ ตำบลโป่งแยง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ มีข้อเสนอแนะถึงแนวทางการบริหารจัดการท่องเที่ยวเกษตรบ้านม่วงคำ จะต้องมีการฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการท่องเที่ยวเกษตรแก่บุคลากรที่เข้ามาดำเนินงาน ต้องมีการวางแผนเพื่อจัดระบบการท่องเที่ยวภายในหมู่บ้านเพื่อให้เป็นการท่องเที่ยวแบบครบวงจร มีการจัดแบ่งพื้นที่เพื่อใช้ในการศึกษาดูงานและการท่องเที่ยวตามความเหมาะสมของพื้นที่โดยจัดให้เป็นสัดส่วนตามขีดความสามารถของพื้นที่และชุมชนที่สามารถรองรับได้ ต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงอาคารสถานที่รองรับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น ต้องการให้สนับสนุนและพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรหรือสินค้าแปรรูปจากผลผลิตทางการเกษตรให้มีคุณภาพสูงขึ้น สามารถแข่งขันกับตลาดภายนอกได้

ประมวล ชวนจิต (2547) ศึกษาความรู้และทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 200 คน ผลการศึกษาพบว่าระดับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความรู้มากในเรื่องเกี่ยวกับประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ ผลกระทบจากการไม่มีป่าไม้ของมนุษย์ ชนิดของไม้ชนิดใดที่ขึ้นอยู่ในที่กรรมสิทธิ์ก่อนตัดฟันต้องขออนุญาตจากทางราชการ และมีระดับทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีระดับทัศนคติระดับบวกเกี่ยวกับการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนและโรงเรียน การสนับสนุนให้มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ และควรได้รับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยประชาชนอย่างคุ่มคำ คือ การใช้ประโยชน์จากทุกส่วนรวมทั้งการดูแลบำรุงรักษา การเพิ่มพื้นที่ป่า และคนส่วนใหญ่สนับสนุนให้มีการประกาศให้พื้นที่ป่าเป็นอุทยานแห่งชาติ